

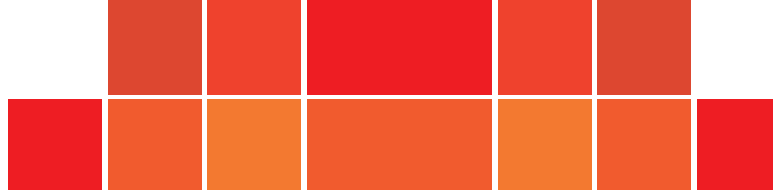
Maria Łuszczyńska

Program Aktywności Lokalnej – od pomysłu do działania

Toruń 2012

©Copyright by Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu, 2012

Spis treści

Wydawca:

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu
ul. Słowackiego 114, 87-100 Toruń
www.ropstorun.home.pl

Korekta:

Judyta Jakoniuk

Skład i druk:

Partner Poligrafia Andrzej Kardasz
ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok
www.partnerpoligrafia.pl

Publikacja opracowana i wydana w ramach projektu systemowego Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Toruniu pn. „Akademia Pomocy i Integracji Społecznej – Wsparcie Kadr”, Priorytet VII; Poddziałanie 7.1.3 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

Publikacja dystrybuowana bezpłatnie.

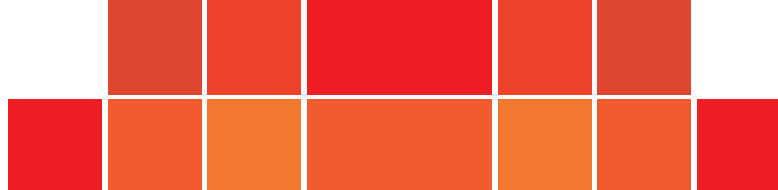
www.wsparciekadr.ropstorun.pl

Człowiek – najlepsza inwestycja

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Zamiast wstępu

Znaczenie metody środowiskowej dla realizacji skutecznych Programów Aktywności Lokalnej	4
Skąd się wziął PAL? PAL jako narzędzie realizacji projektów systemowych. Działania 7.1 POKL	8
Metoda Programu Aktywności Lokalnej	11
Od czego zacząć? Diagnoza potrzeb środowiska lokalnego	11
Dla kogo PAL? Wybór grupy docelowej	14
Instrumenty realizacji PAL	16
Dokumentacja w PAL	19
Dokumenty programowe	19
PAL w dokumentach gminy	20
Prowadzimy dokumentację	21
Kilka słów o finansowaniu	22
Promocja działań	23
Jak być skutecznym animatorem lokalnym	24
Budowanie sieci wsparcia społecznego czyli słów kilka o partnerstwie z organizacjami i instytucjami w ramach PAL	26
„Dekalog” PARTNERSTWA	28
Jak PAL przyczynia się do aktywizacji społeczno-zawodowej klientów pomocy społecznej	30
Czy na pewno wszystko idzie dobrze? – o monitoringu i ewaluacji w PAL	32
Monitoring	32
Ewaluacja	33
Jak to robią inni, czyli dobre praktyki w PAL	36
Mariusz Zielaskowski, MOPR Toruń	
Program Aktywności Lokalnej w Toruniu przy ul. Rolniczej	36
Renata Stańczyk, MOPR Włocławek	
„Mieszkańcy Ceglanej” czyli wspólne działania społeczności lokalnej i Osiedlowej Sekcji Pomocy Społecznej Nr 2 „Zazamcze” Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie we Włocławku	39
Projekt systemowy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Brodnicy – Klub Aktywności Lokalnej	44
PAL w pytaniach i odpowiedziach	51
Wykaz instytucji, które mogą służyć wsparciem realizatorom PAL	54
Wykaz źródeł	55
ANEKS	56
Podstawy prawne, do których odnosi się PAL i kontekst ustawowy programów	56
INSTRUMENTY AKTYWNEJ INTEGRACJI w podziale na cztery grupy	58

Zamiast wstępu. Znaczenie metody środowiskowej dla realizacji skutecznych Programów Aktywności Lokalnej

Kryzys pracy socjalnej – coraz bardziej odczuwalny w środowisku osób działających w systemie pomocy społecznej – związany jest z wieloma różnymi czynnikami. Można tu wymienić trudny i wymagający dużego zaangażowania charakter pracy; niejasność, a często brak standardów tej pracy; rozbieżności pomiędzy wymaganiami przełożonych a oczekiwaniami usługobiorców; wysokie koszty emocjonalne wspierania klientów; zachwianie poczucia własnej wartości w obliczu krytyki ze strony mediów, władz lokalnych, przełożonych i klientów; ograniczoną metodykę działania, tradycyjnie rozumianą jako metodę pracy z klientem indywidualnym, rzadziej z rodziną i grupą. Ta sytuacja jest pochodną szerszego zjawiska kryzysowego – braku elastyczności i efektywności polityki społecznej w ogóle, w tym systemu pomocy społecznej.

W odpowiedzi na powyższe problemy wprowadzono nowe rozwiązania systemowe, które – poprzez zmianę celów oddziaływań pracowników pomocy i integracji społecznej – mają doprowadzać do pokonywania barier w rozwoju u klientów pomocy społecznej. Cały obszar działań w ramach aktywnej integracji społecznej ma w swym założeniu poprzez zmianę metod pracy wpływać na skuteczność rozwiązywania problemów społecznych grup szczególnie zagrożonych wykluczeniem społecznym i ryzykiem takiego wykluczenia.

Kiedy roku 2003 tworzący Narodową Strategię Integracji Społecznej, przyjęto definicję wykluczenia o następującym brzmieniu:

Wykluczenie społeczne – to sytuacja uniemożliwiająca lub znacznie utrudniająca jednostce czy grupie zgodne z prawem pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej oraz gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób.

Wykluczenie uznano za zjawisko o wiele poważniejsze niż tylko wypadkowa niskiego dochodu. Jest ono *równocześnie odzwierciedleniem niedostatecznego poziomu zdrowia, edukacji, ograniczenia dostępu do wiedzy i komunikacji społecznej, niemożliwości korzystania z praw politycznych i praw człowieka, co w efekcie grupy osób wykluczonych odziera z godności, zaufania i szacunku do samych siebie radykalnie wpływając na sposób i jakość ich życia.*

Przeciwieństwem wykluczenia jest integracja, która stanowi główną kategorię wszelkich działań zmierzających do inkluzji społecznej grup zagrożonych.

Integracja społeczna – to działanie na rzecz pełnego uczestnictwa osób i rodzin w życiu wspólnoty, obejmujące zarówno uzyskiwanie odpowiedniego dochodu, zatrudnienia, jak również nieskrępowanego dostępu do dóbr i usług.

Zasadniczymi obszarami zaangażowania społecznikowskiej pomocy i integracji społecznej są takie aspekty życia społecznego, jak:

1. **materiałne, organizacyjne i instytucjonalne zasoby społeczności**, których wyrazem są funkcjonujące na terenie społeczności instytucje, organizacje, inicjatywy społeczne, najczęściej sformalizowane i dofinansowywane;
2. **więzi i spójność społeczna** występująca w danej społeczności, na którą składa się: wzajemne zaufanie, otwartość na współpracę, gotowość do pracy na rzecz dobra wspólnego, szczególnie wobec osób i grup znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji.

Jako pracownicy socjalni nie mamy zbyt dużego wpływu na to, jakie instytucje funkcjonują na naszym terenie, jakimi budżetami dysponują i w jaki sposób organizują swoją pracę. Ważne jest, że – będąc pracownikami instytucji pomocy i integracji społecznej – często inicjujemy współpracę tych instytucji. Dzięki bezpośredniemu kontaktowi ze społecznością lokalną i znajomości jej problemów – możemy przyczynić się do tworzenia i wzmacniania więzi społecznych między wszystkimi zainteresowanymi tym osobami. Swoim zaangażowaniem, we współpracy z innymi instytucjami i grupami społecznymi pracownik socjalny może **powiększać potencjał swojej gminy**.

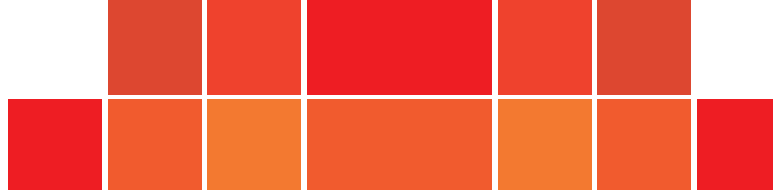
Zintegrowani aktywiści PAL w gminie Lubicz (GOPS Lubicz)

Co decyduje o wysokim potencjale gminy? Można wymienić kilka wskaźników świadczących o dynamicznym rozwoju lokalnej społeczności.

Tab. 1. Wskaźniki potencjału gminy

Wysoki potencjał gminy
➤ Duża liczba organizowanych imprez lokalnych; ➤ Duże zainteresowanie wspólnymi spotkaniami mieszkańców gminy; ➤ Wysoka frekwencja wyborcza; ➤ Duża liczba działających na terenie gminy organizacji pozarządowych; ➤ Podejmowanie wspólnych przez mieszkańców gminy przedsięwzięć; ➤ Aktywność mieszkańców we włączaniu się do realizacji inicjatyw lokalnych; ➤ Dbłość o dziedzictwo kulturowe; ➤ Budowanie lokalnej infrastruktury; ➤ Własne tereny rekreacyjne; ➤ Obecność i aktywne przywództwo lokalnych liderów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Piątek, A. Karwacki, *Zagrożenie wykluczeniem społecznym w województwie kujawsko-pomorskim – element diagnozy. Perspektywy klubów integracji społecznej w gminach*, ROPS, Toruń 2005.

Aby gmina mogła rozwijać swój potencjał potrzebni są ludzie. Nie wystarczą jednak tylko ci, którzy pracują w różnych instytucjach na danym terenie, niezbędne jest przede wszystkim zaangażowanie mieszkańców, którym zależy na poprawie tego, co nie spełnia oczekiwań społeczności lokalnej i wymaga zmiany. Efektywna praca na rzecz społeczności lokalnej musi się odbywać w ramach tej społeczności, która zgłasza swoje zastrzeżenia i szuka sposobów oraz środków na realizację własnych pomysłów. Z kolei pracownicy socjalni, korzystając z zasobów instytucji, „wyczarowują” rozwiązania wspomagające pomysły i miejscowe działania. **Największym zasobem i potencjałem jest bowiem zawsze czynnik ludzki** – sprowadza się do tego, że ktoś chce, ktoś ma pomysł, ktoś coś potrafi, że są ludzie, którzy mają siłę i motywację, aby coś zmienić. Żadne pieniądze tego nie zastąpią. Po obydwu stronach – w instytucji i w społeczności lokalnej – musi być chęć i odwaga do działania.

Praca na rzecz społeczności może odbywać się w sytuacjach tzw. normalnych, czyli w celu polepszenia realiów życia, ale może też mieć charakter kryzysowy – gdy jakiejś grupie, rodzinie, wspólnotie dzieje się krzywda, kiedy ta grupa jest pozbawiona pełnego udziału w życiu społeczności – bo jest biedniejsza, słabsza, bo się boi, wstydzi, lub nie wie jak rozwiązywać swoje problemy. Takie sytuacje najczęściej uruchamiają współczucie oraz motywację i pomysły, zarówno w kwestii zmiany podejścia do problemu, jak i wsparcia wykluczanych rodzin, nie lubianych grup, kłopotliwych członków wspólnoty. Wtedy praca socjalna ze środowiskiem lokalnym potwierdza swoją rację bytu: po pierwsze, można pomóc równocześnie więcej niż jednej osobie lub rodzinie; po drugie – odpowiedzialność za pomoc dzieli się pomiędzy pracowników instytucji a innych członków wspólnoty, po trzecie, więzi, które się tworzą pozwalają na wzajemną współpracę i trwałe wsparcie słabszych.

Pracę środowiskową można rozumieć jako:

1. **pracę ze społecznością lokalną zagrożoną wykluczeniem społecznym, na przykład: z mieszkańcami terenów popoziemskich, społecznościami blokowymi;**
2. **pracę ze społecznością problemową, w tak zwanych miejscach problemowych, na przykład: w blokach socjalnych; w miejscach zamieszkania osób, które łączy jakiś wspólny problem lub problemy (komuny narkomanów, uzależnionych itp.);**
3. **pracę z osobami lub kategorią osób posiadających wspólne problemy, bez względu na miejsce zamieszkania, na przykład: praca na rzecz seniorów, osób niepełnosprawnych, dzieci, samotnych matek, bezdomnych i innych.**

Najbardziej skuteczna, aczkolwiek najmniej rozpowszechniona dziedzina pracy socjalnej – **środowiskowa praca socjalna** – polega na **organizowaniu społeczności lokalnej w celu tworzenia wspólnoty, przełamania izolacji i osamotnienia oraz budowania więzi międzyludzkich i sieci społecznych, czyli kapitału społecznego**. Dąży się do współdziałania o charakterze społecznym między instytucjami, organizacjami, a także jednostkami. Jest to metoda, w rezultacie której może dochodzić do współpracy inicjowanej zarówno od jednostek do instytucji, jak też od instytucji do jednostek. W metodzie środowiskowej buduje się sieć współpracy, zaczynając od najbardziej chętnych osób/instytucji/organizacji.

Celem wszelkich inicjatyw realizowanych metodą środowiskową jest **przekształcanie środowiska lokalnego** w taki sposób, aby było **zdolne do samodzielnego rozwiązywania swoich problemów**.

O metodzie organizowania środowiska możemy mówić zarówno w **wąskim**, jak i **szerokim** znaczeniu. W tym pierwszym przypadku oddziaływanie na środowisko lokalne ma charakter akcyjny – jednorazowo, cyklicznie lub stale. Akcje dotyczą wybranej grupy lub określonego zjawiska występujących w środowisku lokalnym. Ograniczenie dotyczy również zaangażowania w działania tylko niektórych instytucji i organizacji. Słowem, chodzi o ratowanie, interwencje kryzysowe, wyrównywanie braków, likwidowanie zagrożeń. Wszystkie powyższe działania, choć niewątpliwie mają znaczenie, nie likwidują problemu społecznego.

W drugim przypadku, w znaczeniu szerokim, podejmowane działania mają na uwadze cało-

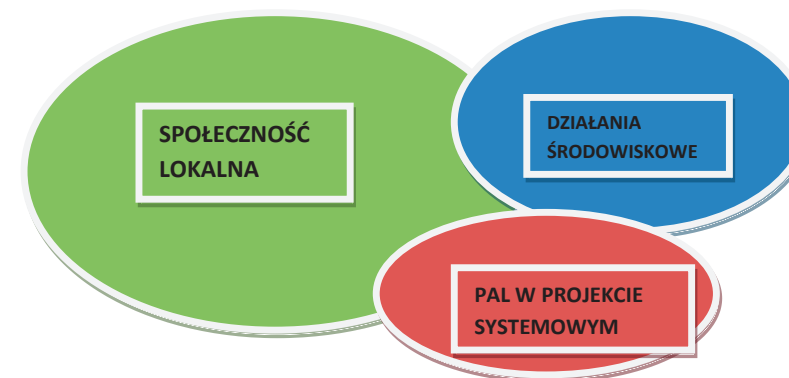
ściowe ujmowanie środowiska lokalnego: analizuje się wszechstronnie problemy środowiska, planuje kompleksowe, całościowe i długoterminowe działania podtrzymujące aktywność w środowisku. Tym sposobem przekazuje się bezpośrednio odpowiedzialność za rozwiązywanie problemów społeczności lokalnej. Ma to zarazem służyć wspomaganiu rozwoju, wprowadzaniu trwałych pozytywnych zmian w środowisku, uruchamianiu potencjałów i talentów; ponadto ma zmierzać do stworzenia wspólnoty, którą łączy więzi emocjonalne, gdzie coraz mniej osób jest osamotnionych i izolowanych.

Podsumowując: **środowiskowa praca socjalna jest działaniem realizowanym przez pracowników socjalnego lub inną osobę, mającą na celu pomoc jednostkom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie** poprzez pełnienie odpowiednich ról społecznych oraz tworzenie warunków sprzyjających temu celowi.

Ponieważ w Polsce osoby decydujące o jakości pracy socjalnej widzą konieczność rozwoju wsparcia usługobiorców pomocy społecznej nie tylko przez instytucje, ale też przez członków tej samej społeczności, powstał pomysł na wsparcie realizacji programów aktywności lokalnej (PAL). Te programy mają dwa wymiary, z jednej strony jest to zespół działań prowadzonych przez społeczność lokalną na rzecz tej społeczności, z drugiej natomiast działania realizowane w ramach projektów systemowych. Zanim jednak pojawiły się projekty systemowe na szerszą skalę, wiele wspólnot lokalnych realizowało tzw. działania środowiskowe, które sprzyjały integrowaniu lokalnych społeczności i rozwiązywaniu jej problemów.

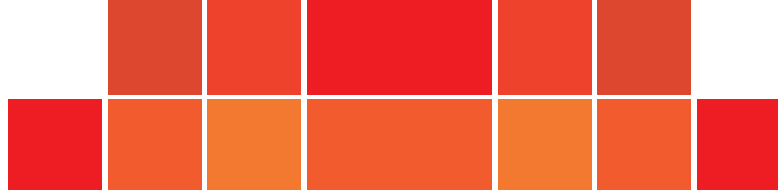
Wiodącą organizacją promującą takie działania i udzielającą wsparcia ich realizatorom było Stowarzyszenie Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej (<www.cal.org.pl>). Z czasem pojawił się Program Aktywności Lokalnej PAL, który stał się jednym z narzędzi aktywnej integracji społecznej. PAL zatem kojarzy się z jednej strony z działaniami środowiskowymi i pracą metodą środowiskową a – z drugiej – z projektem systemowym w Priorytecie VII (Rozwój i upowszechnianie aktywnej integracji).

Rys. 1. Społeczność lokalna i programy jej działania

Źródło: opracowanie własne.

PAL, podobnie jak działania środowiskowe, może prowadzić każdy aktywny członek wspólnoty. Natomiast jeśli PAL ma być czymś więcej niż działaniami środowiskowymi i ma mieć wsparcie finansowe pochodzące z projektu systemowego – musi spełniać określone wymogi formalne, które zostaną opisane w dalszej części tego poradnika. W takiej sytuacji realizatorem PAL są głównie pracownicy socjalni lub pracownicy jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, jednostek samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych, a także wolontariusze. To właśnie dla nich powstał niniejszy podręcznik.

Skąd się wziął PAL? PAL jako narzędzie realizacji projektów systemowych. Działania 7.1 POKL

Czym jest **projekt systemowy**? To typ projektu, który – w ramach wdrażania funduszy unijnych – dofinansowuje zadania realizowane przez poszczególne organy administracji publicznej i inne jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych, zadań publicznych określonych w odrębnych przepisach.

W 2007 roku Komisja Europejska zatwierdziła Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Główną osią jego Priorytetu VII – *Promocja integracji społecznej* – jest zapewnienie równego dostępu do rynku pracy (chronionego i otwartego) osobom wykluczonym, zagrożonym wykluczeniem oraz dyskryminowanym. Powinno się to odbywać poprzez podwyższenie statusu zawodowego i społecznego, ale też z zastrzeżeniem, że cele zawodowe i społeczne są równie ważne. Działania w projekcie 7.1. są w sposób szczegółowy przedstawione na rys. 2.

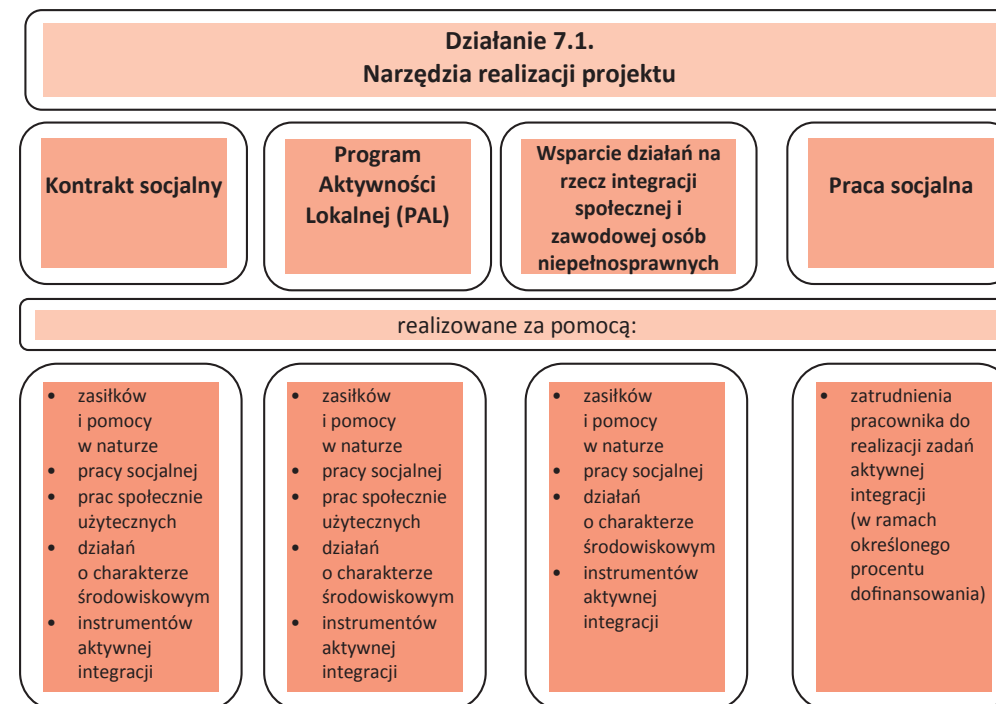
Rys. 2. Projekt systemowy w działaniu 7.1.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, MRR, Warszawa 2012.

Program Aktywności Lokalnej jest narzędziem realizacji projektu systemowego w działaniu 7.1. Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Oznacza to, że dzięki realizacji PAL można starać się o środki finansowe przeznaczone dla ośrodków pomocy społecznej i powiatowych centrów pomocy rodzinie. PAL jest równoważny z kontraktem socjalnym, wsparciem działań na rzecz integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych oraz pracy socjalnej. Szczegółowy schemat miejsca PAL w realizowaniu projektu systemowego oraz formy realizacji PAL przedstawia rys. 3.

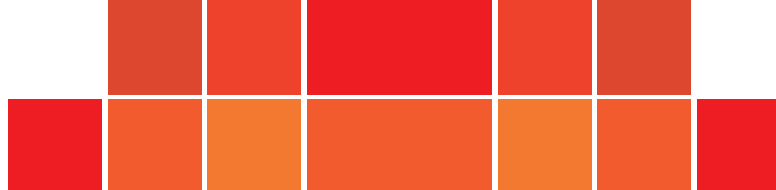
Rys. 3. Narzędzia realizacji projektu systemowego w działaniu 7.1.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, MRR, Warszawa 2012.

Program Aktywności Lokalnej to zespół działań, których celem jest **aktywizowanie społeczności lokalnej**. Co to oznacza w praktyce? Otóż społeczność ta rozumiana jest bardzo szeroko jako zespół ludzi szczęśliwych lub nieszczęśliwych – tych realizujących swoje zamierzenia oraz tych wykluczonych – bezradnych, gorzej sytuowanych, niewykształconych i chorych. Społeczność posiada jednocześnie własne zasoby i deficyty, mocne i słabe ogniwa, a PAL ma jej służyć za rodzaj platformy komunikacji społecznej. Dzięki niej problemy zostają **uświadomione, ujawnione, a wspólnota ludzi troskliwych z danej społeczności lokalnej ma doprowadzać do tego, żeby problemy były rozwiązywane własnymi siłami**, a sieć osób zaangażowanych w życie wspólnoty rozrastała się.

Z tego wynika, że dla wspólnoty lokalnej problemy są tylko pretekstem, punktem wyjścia do nawiązania komunikacji, do spotkania się, wspólnego decydowania i w efekcie do zaspakajania jak największej liczby potrzeb członków społeczności. Jest to jednak proces dynamiczny, a także multidyscyplinarny, co oznacza, że **poprzez różne aktywności – edukacyjną, kulturalną, zdrowotną, ekologiczną, pomocową dochodzimy do lepszej współpracy, zrozumienia**, a przez to do integracji społecznej w wymiarze lokalnym. Dzięki wzmacnianiu więzi zyskują najsłabsze grupy społeczne, które za pomocą lepiej radzących sobie członków społeczności mają szansę uniknąć następstw wykluczenia społecznego. Szczegółowe wskazówki dotyczące realizacji tak szeroko i ambitnie zakrojonego działania są opisane w kolejnej części niniejszego *Poradnika*.

W Aneksie są umieszczone wszystkie akty prawne, które stały się podstawą organizowania PAL. Podstawowym źródłem wytycznych odnośnie PAL jest aktualizowany corocznie dokument pt. *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013, MRR, Warszawa 2012.*

PAL ma dwa oblicza – jednym jest oblicze „ideowe”, czyli forma realizacji najskuteczniejszej, aczkolwiek najmniej rozpowszechnionej metody pracy socjalnej – metody organizowania społeczności lokalnej, zwanej również metodą środowiskową. Z drugiej strony jest oblicze „projektowe” PAL, związane z wpisaniem go w projekty systemowe, co prowadzi do konieczności spełnienia wielu wymogów formalnych, ogromu działań i konieczności opanowania wielu złożonych procedur, przepisów, wyjątków. Trudności związane z realizacją PAL rodzą się na styku tych dwóch wariantów, które z gruntu trudne do pogodzenia, mają się spotkać i działać na rzecz wspólnoty lokalnej. W dalszej części tekstu zostaną uporządkowane i omówione etapy postępowania przy organizowaniu tak wielkiego przedsięwzięcia, jakim jest realizacja działań w środowisku lokalnym.

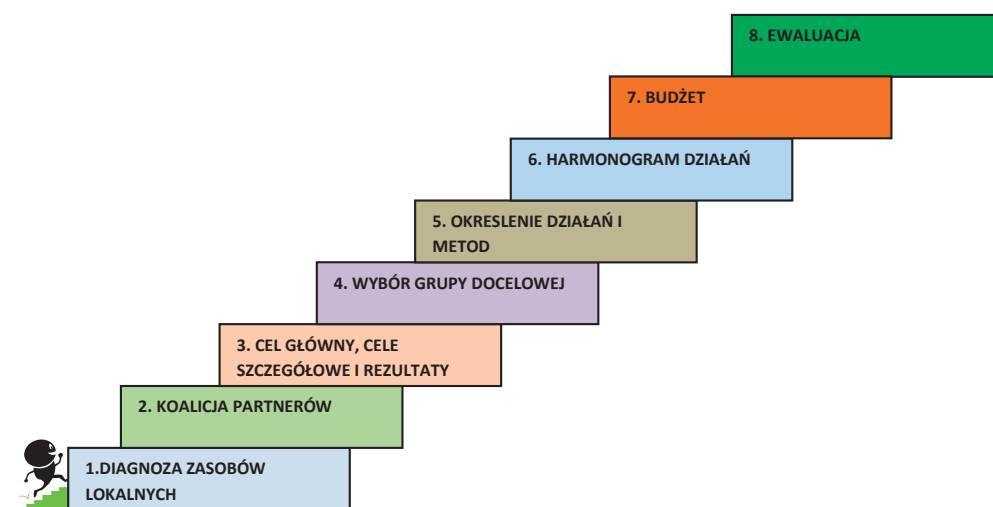
PAL Aktywni, Zintegrowani, Silniejsi (MOPS Żnin)

Metoda Programu Aktywności Lokalnej

Poniżej zostaną zaprezentowane podstawowe zasady organizowania Programu Aktywności Lokalnej i wskazówki, które mogą być przydatne w planowaniu i realizacji działań z nim związanych. Schematycznie kolejność działań przedstawia rys. 4.

Od czego zacząć? Diagnoza potrzeb środowiska lokalnego

Rys. 4. Planowanie zadań związanych z działaniami PAL

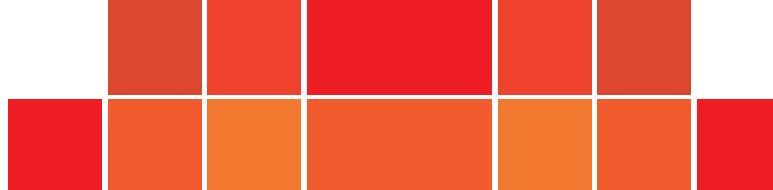

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszym krokiem przed podjęciem jakichkolwiek działań związanych z pisaniem wniosku, określaniem celów w projekcie systemowym powinna być rzetelna i wnikliwa **diagnoza zasobów, potrzeb i wyzwań stojących przed daną społecznością**. Jest to zgodne z tokiem postępowania metodycznego w pracy socjalnej, jak również oczywiste z punktu widzenia praktycznego działania.

Zanim zaczniemy ingerować w jakieś środowisko, musimy je poznać, ważne jest, żeby nie skupiać się na problemach, deficytach i brakach, ale na zasobach właśnie.

Zasobem może być położenie geograficzne, posiadanie infrastruktury, liczebność poszczególnych grup wiekowych w całej populacji danej gminy, obecność instytucji edukacyjnych, kulturalnych, atrakcji turystycznych, tradycji w jakiejś dziedzinie (np. na terenie gminy mieszkają przedstawiciele jakiegoś rzadkiego rzemiosła lub zawodu). Zasobem jest także obecność utalentowanych, aktywnych osób i liderów społecznych. Ponadto zasobami są trwałe i silne więzi społeczne (jeśli nie między większością członków, to przynajmniej między niektórymi), lokalne środki komunikacji (strony i fora internetowe, tablice ogłoszeniowe), istniejące kanały informacyjne, lokalni dziennikarze). Są to też miejsca, w których ludzie się często spotykają (tzw. miejsca symboliczne) oraz tradycje wspólnego działania, wspólne wartości, normy, przeżycia historyczne i inne. Bogactwo zasobów sprawia, że każda wspólnota ma możliwość ich wydobycia i ujawnienia.

Zasobami mogą być również potencjalni partnerzy realizacji PAL. Ważne jest, żeby na początku określić, z kim można współpracować i komu zależy na poprawie jakości życia mieszkańców. Potencjalnymi partnerami formalnymi i lokalnymi mogą być m.in.: instytucje państwowe, jednostki samorządowe, różnego rodzaju organizacje oraz osoby i grupy osób (zob. tab. 2).

Tab. 2. Partnerzy PAL

Potencjalni partnerzy realizacji PAL
• jednostki samorządu terytorialnego (starostwa powiatowe, urzędy gmin, PCPR, OPS, DPS, ŚDS); • organizacje pozarządowe; • Kościół katolicki; • organizacje wyznaniowe; • podmioty ekonomii społecznej; • policja i straż miejska; • publiczne przedsiębiorstwa; • ośrodki sportu i rekreacji; • placówki oświatowe (przedszkola, szkoły, gimnazja, licea, szkoły policealne, technika itp.) i opiekuńczo-wychowawcze; • ośrodki kultury; • ośrodki zdrowia; • media lokalne i ogólnopolskie; • prywatni przedsiębiorcy w partnerstwie publiczno-prywatnym; • rodziny zastępcze; • grupy samopomocowe; • straż pożarna.

Źródło: opracowanie własne

Kolejnym krokiem jest określenie **potrzeb i wyzwań dla danej wspólnoty**. Te potrzeby mogą być wskazówką do określania celów stawianych przed działaniami, realizowanymi w ramach PAL. Wyzwania oznaczają tu te rzeczy, zjawiska i problemy, z którymi wspólnota lokalna musi się uporać, aby lepiej żyć.

Element diagnozy **jest wymagany w różnego rodzaju programach** – w gminnych lub powiatowych strategiach rozwiązywania problemów społecznych, we wszelkich działaniach w ramach systemu pomocy społecznej wobec usługobiorców, w końcu ma być obowiązkowym elementem programu pomocy społecznej lub programu aktywności lokalnej.

Kto może zrobić diagnozę? Każdy, kto potrafi zbierać i analizować dane. Te ostatnie nie mogą mieć wyłącznie charakteru statystycznego, powinny też uwzględniać jakościowy wymiar społeczności. Badacze, którzy przygotowując PAL opierają się jedynie na danych ilościowych (najczęściej z POMOST-u lub GUS-u) napotykają w trakcie realizacji programu na problemy związane z rekrutacją bądź utrzymaniem beneficjentów w projekcie. Wynika to z tego, że statystyka z definicji nie uwzględnia wszystkich czynników, które w jakościowej analizie mają miejsce.

Dobrym przykładem takiej tendencji może być włączanie do projektu osób bezrobotnych, które statystycznie stanowią największą grupę usługobiorców pomocy społecznej w danej gminie.

Okazuje się jednak, że pomimo faktu, że są one zarejestrowane w urzędzie pracy i pobierają świadczenia w ośrodku pomocy społecznej, niektóre z nich w rzeczywistości nie są bezrobotne, gdyż systematycznie zasilają „szarą strefę”. Ujawnia się to dopiero wtedy, gdy w ciągu dnia są zobowiązani do wzięcia udziału w działaniach projektowych. Przeprowadzenie wywiadów przed projektem lub inny sposób zebrania danych jakościowych o sposobie funkcjonowania osób bezrobotnych może uchronić realizatorów przed kłopotami na etapie realizacji.

Podejmując decyzję na temat wyboru osób przeprowadzających diagnozę można rozważyć skorzystanie z zewnętrznych badaczy, którzy przy zachowaniu obiektywności i wykorzystując swoje kompetencje metodologiczne stworzą pełniejszą diagnozę, która przyczyni się do lepszej realizacji.

Skąd brać informacje, czyli jakie są źródła diagnozy? Można opierać się na dwóch głównych grupach danych – ilościowych i jakościowych.

Tab. 3. Źródła diagnozy

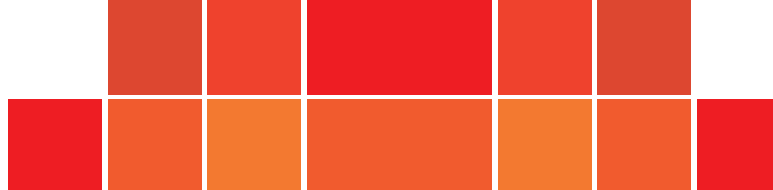
Dane ilościowe	Dane jakościowe
• Dane z POMOST-u; • Dane z GUS-u; • Dane ze statystyk policyjnych; • Dane z sądów; • Badania ankietowe prowadzone przez OPS/PCPR; • Inne.	• Badania naukowe; • Dane z dokumentów strategicznych (NSS, różne dokumenty PO KL); • Przegląd dokumentów OPS/PCPR; • Wywiady; • Nieformalne rozmowy; • Obserwacje; • Dyskusje moderowane; • Konsultacje społeczne; • Debaty; • Inne.

Źródło: opracowanie własne.

W efekcie diagnozy należy **uzasadnić potrzebę realizacji projektu** systemowego oraz wskazać konkretne **problemy**, do rozwiązania których przyczyni się realizacja projektu. Trzeba również podać **źródła i metody diagnozy**.

W kolejnych krokach należy na podstawie stworzonej diagnozy, rozpoznania potencjalnych partnerów określić cele i oczekiwane rezultaty zadań, sprecyzować, jakimi działaniami będziemy dążyć do osiągnięcia rezultatów, określić harmonogram, czyli jakie działania po kolei będziemy podejmować. Przez działania należy rozumieć wszystko to, co dzieje się w projekcie w odniesieniu do beneficjentów – imprezy integracyjne, kursy zawodowe, terapie, spotkania, debaty, konferencje, publikacje, szkolenia, festyny, warsztaty, powoływanie do życia instytucji takich jak kluby, KIS-y, CIS-y, spółdzielnie socjalne i wiele innych pomysłów na zaangażowanie osób, dla których projekt jest realizowany. W końcu należy określić źródła finansowania oraz źródła pozafinansowe potrzebne do realizacji projektu, wiąże się z tym stworzenie budżetu i harmonogramu działań.

W ostatnim kroku powinniśmy dokonać ewaluacji. Niektóre z tych kroków zostaną opisane szerzej w kolejnych częściach poradnika.

Dla kogo PAL? Wybór grupy docelowej

PAL rozumiany jako działania środowiskowe na rzecz jakiejś społeczności jest skierowany do każdego mieszkańca. W podstawowym dokumencie realizatorów Programów Aktywności Lokalnej – *Zasadach przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013* (wersja najaktualniejsza z 1 stycznia 2012), PAL jest definiowany jako program skierowany do osób z **konkretnego środowiska** lub **członków danej społeczności**.

Oznacza to, że w ramach programu można prowadzić działania aktywizacyjne adresowane do osób mieszkających na pewnej przestrzeni, obejmującej obszar gminy, dzielnicy, osiedla, sołectwa, wsi, a często ulicy lub bloku. Może to być środowisko grupy zawodowej lub społecznej (np. niepełnosprawnych, osób wychodzących z placówek opiekuńczo-wychowawczych), mieszkańców danego osiedla czy nawet kilku rodzin mieszkających w okolicy.

PAL Aktywni, Zintegrowani, Silniejsi (MOPS Żnin)

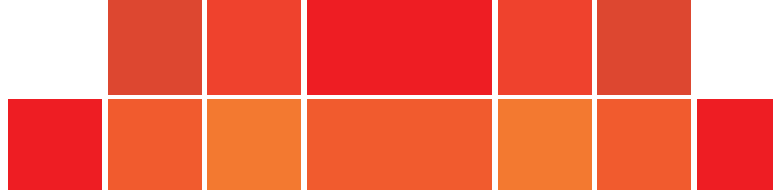
Beneficjentami projektu systemowego, w ramach którego realizowany jest PAL jako narzędzie aktywnej integracji społecznej są Ośrodki Pomocy Społecznej (OPS) i Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie (PCPR). Co za tym idzie, z Programu Aktywności Lokalnej, podobnie jak z innych narzędzi aktywnej integracji społecznej (np. kontraktu socjalnego) będą korzystali usługobiorcy tych instytucji. Podstawowym kryterium włączenia klienta pomocy społecznej do PAL jako beneficjenta ostatecznego jest to, żeby był on **bezrobotny lub/i nieaktywny zawodowo lub/i zatrudniony**, którego dotyka jeden z problemów będących powodem do **udzielania świadczeń z pomocy społecznej**. Należy pamiętać, że świadczeniem w tym obszarze jest również praca socjalna, co oznacza, że beneficjent PAL nie musi koniecznie pobierać zasiłków lub innych świadczeń niepieniężnych (usług, pomocy rzeczowej). Beneficjenci projektu powinni być osobami **zagrożonymi wykluczeniem społecznym lub już wykluczonymi**. Wymogiem jest również wiek, adresaci PAL powinni być **między 15. a 64. rokiem życia**. Możliwe jest włączanie osób powyżej 64 lat, o ile udział w projekcie ma przyczynić się do ich aktywizacji zawodowej. Osoby zatrudnione mogą być w sposób jawny uczestnikami PAL, o ile nie ma ich w projekcie więcej niż 50% wszystkich uczestników.

Tab. 4. Beneficjenci PAL

Beneficjentami PAL mogą zostać następujące osoby:
• Długotrwale bezrobotne; • Niepełnosprawne, w tym z zaburzeniami psychicznymi; • Po zwolnieniu z zakładu karnego lub innej placówki penitencjarnej; • Bezdomni; • Nieaktywne zawodowo z uwagi na opiekę nad dziećmi lub innymi osobami zależnymi; • Uzależnione od alkoholu lub innych środków odurzających, poddające się procesowi leczenia lub będące po jego zakończeniu; • Z problemami w sprawach opiekuńczo-wychowawczych lub dotyczących rodziny w kryzysie, zwłaszcza rodziny niepełnej lub wielodzietnej; • Opuszczające domy pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie, domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży oraz schroniska dla nieletnich, zakłady poprawcze, specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze, specjalne ośrodki wychowawcze, młodzieżowe ośrodki socjoterapii zapewniające całodobową opiekę lub młodzieżowe ośrodki wychowawcze (zgodnie z art. 19 Ust. 6 ustawy o pomocy społecznej); • Opuszczające rodzinną lub instytucjonalną pieczę zastępczą; • Uchodźcy, cudzoziemcy posiadający zgodę na pobyt tolerowany oraz cudzoziemcy posiadający zezwolenie na osiedlenie się, zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony, zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego WE lub objęci ochroną uzupełniającą, mający trudności z integracją zawodową i społeczną; • Młodzież w wieku od 15 do 25 roku życia, pochodząca ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym (w tym znajdująca się w rodzinach naturalnych, rodzinach zastępczych oraz placówkach opiekuńczo – wychowawczych).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, MRR, Warszawa 2012.

Aby w pełni móc korzystać z dobrodziejstwa metody środowiskowej, która jest kluczowa dla pomyślnej realizacji PAL, trzeba w jak największym stopniu włączać **otoczenie osób**, w projekcie będących beneficjentami. W tym otoczeniu mogą znaleźć się osoby niespełniające kryteriów dostępu do projektu – starsze niż 64 lata i nie pragnące się aktywizować zawodowo lub młodsze niż 15 lat, niezagrożone wykluczeniem społecznym, niekorzystające ze wsparcia pomocy społecznej.

Tab. 5. Osoby z otoczenia w realizacji PAL

Osobami z otoczenia mogą być np:
• Członkowie rodziny uczestnika projektu (małżonek/małżonka, dzieci, rodzice), jeśli zamieszkują wspólnie i prowadzą wspólne gospodarstwo domowe; • Mieszkańcy i sąsiedzi zamieszkujący wspólnie w bloku, osiedlu, dzielnicy; • Osoby ze wspólnego środowiska pracy; • Osoby należące do tych samych kategorii społecznych, związane środowiskowo z klientem projektu (ale nieobjęte wprost projektem), np. osoby niepełnosprawne, rodzice samotnie wychowujący dzieci;

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, MRR, Warszawa 2012.

Otoczenie odgrywa bardzo ważną rolę w skutecznym osiąganiu celów projektu, szczególnie rezultatów miękkich. Dlaczego? Otóż udział osób z otoczenia daje ogromne wsparcie beneficjentom, ci zwyczajnie nie chcą „dać plamy” przed tymi, z którymi na co dzień nie mają kontaktu (jeśli w projekcie włączamy sąsiadów lub innych mieszkańców z danej ulicy, dzielnicy czy gminy). Otoczenie wspiera psychicznie, jest źródłem wzorców, dzieli się chęcią współdziałania; otwartość osób z otoczenia na osoby zagrożone marginalizacją sprawia, że te ostatnie odzyskują nadzieję, a ich sytuacja może ulec poprawie.

Możliwość włączania otoczenia w realizację projektu jest szczególnie istotna w przypadku gdy beneficjentami ostatecznymi projektu są „trudne” grupy społeczne, takie jak osoby bezrobotne, niepełnosprawne, sprawcy przemocy czy osoby uzależnione.

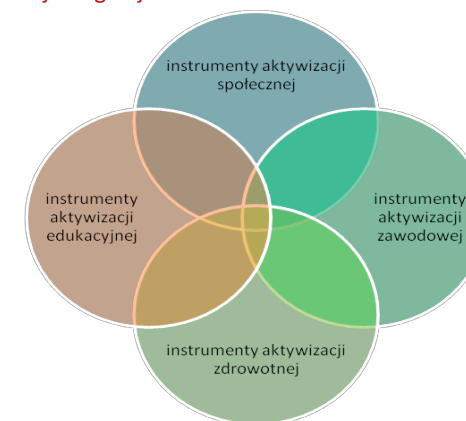
Instrumenty realizacji PAL

Program Aktywności Lokalnej może być realizowany poza projektem systemowym i wtedy jest rozumiany jako suma działań środowiskowych na rzecz pewnej społeczności lokalnej. Wiele z takich działań realizują w Polsce animatorzy przygotowujący przez wspomniane już Stowarzyszenie Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej.

Jeśli jednak PAL ma być częścią projektu systemowego, należy skorzystać w jego realizacji z instrumentów aktywnej integracji. Mają one doprowadzić do **przywrócenia osób wykluczonych na rynek pracy** oraz do ich **integracji ze społeczeństwem**. W efekcie tych działań beneficjenci mają większe szanse do wejścia na otwarty rynek pracy, uzyskują pomoc i wsparcie w dostępie do praw i usług edukacyjnych i społecznych.

Instrumenty aktywnej integracji dzielą się na cztery grupy – instrumenty zawodowe, edukacyjne, zdrowotne i społeczne. Szczegółowy wykaz instrumentów znajduje się w *Aneksie* (s. 71).

Ryc. 3. Instrumenty aktywnej integracji PAL

Źródło: opracowanie własne.

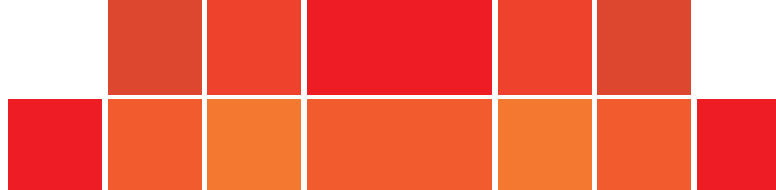
Uczestnicy PAL mogą liczyć na wsparcie **ułatwiające udział w projekcie**. Jeśli korzystają oni z instrumentu/ów aktywnej integracji można również wspierać ich poprzez pokrywanie kosztów:

1. opieki nad dzieckiem lub osobą zależną (na czas realizacji zajęć),
2. pobytu dziecka uczestnika projektu w świetlicach i klubach,
3. ubezpieczenia zdrowotnego uczestnika projektu,
4. dojazdów uczestników projektu oraz osób z ich otoczenia,
5. wyżywienia dla uczestników projektu oraz osób z ich otoczenia,
6. kierowania i sfinansowania badań profilaktycznych lub specjalistycznych w związku z możliwością podjęcia zatrudnienia.

W przypadku realizacji programu aktywności lokalnej w ramach projektu, obowiązkowe jest zastosowanie **co najmniej czterech instrumentów** aktywnej integracji, z tym, że każda z osób uczestniczących w projekcie musi skorzystać z **minimum jednego z tych instrumentów**. Zatem w całym projekcie trzeba zastosować minimum cztery instrumenty, natomiast nie każdy uczestnik musi skorzystać z każdego, wystarczy, że użyje przynajmniej jednego. Cztery instrumenty mogą pochodzić z jednej grupy lub z grup różnych. Realizatorzy projektu mają wolną rękę w doborze pożądanych instrumentów, muszą jedynie kierować się potrzebami beneficjentów.

Tab. 6. Formy wsparcia w ramach PAL: przykład „Trzeciewnica – Czas na zmiany”

Beneficjenci: 8 osób nieaktywnych zawodowo.
• Treningi kompetencji i umiejętności społecznych; • Indywidualne spotkania z psychologiem; • Grupowe i indywidualne poradnictwo zawodowe; • Grupowe i indywidualne spotkania z radcą prawnym; • Warsztaty gospodarowania budżetem domowym; • Grupa samopomocowa; • Specjalista ds. poprawy wizerunku.

Ponadto uczestnicy mogą skorzystać ze szkoleń i kursów zawodowych, m.in.:

- Opiekunka osób chorych i starszych;
- Ogrodnik terenów zielonych;
- Kucharz;
- Kelner;
- Fryzjer;
- Księgowość komputerowa z podstawami obsługi komputera;
- Florystyczny z podstawami obsługi komputera i kasy fiskalnej;
- Sekretarka z podstawami języka angielskiego i obsługi komputera;
- Kasy fiskalne z podstawami obsługi komputera;
- Pomoc kuchenna;
- Salowa;
- Rękodzieło artystyczne;
- CNC obrabiarki numeryczne;
- Operator wózków widłowych;
- Prawo jazdy kat. B.

Źródło: opracowanie własne

Jeśli realizatorzy zdecydują się na zastosowanie instrumentów zawodowych, muszą je uzupełnić jedynie o **jeden instrument z pozostałych grup instrumentów**. W tym sensie instrumenty zawodowe są uprzywilejowane ze względu na złożony charakter ich realizacji.

Stosowanie wyżej wymienionych narzędzi jest obligatoryjne, jeśli PAL ma być częścią projektu systemowego. Można również używać innych, poniżej wymienionych instrumentów realizacji PAL, ale ich włączanie w projekt systemowy nie jest już obowiązkowe. Te instrumenty to:

1. **Zasiłki i pomoc w naturze** – szczegółowo opisane w rozdziale 5.1.1. *Zasady środowiskowej pracy socjalnej*, o której była już mowa we wstępie;
2. **Prace społecznie użyteczne**, które są wykonywane przez bezrobotnych bez prawa do zasiłku, na skutek skierowania przez starostę, organizowane przez gminę w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, organizacjach lub instytucjach statutowo zajmujących się pomocą charytatywną lub na rzecz społeczności lokalnej, zgodnie z przepisami promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy;
3. **Działania o charakterze środowiskowym** obejmujące beneficjentów i otoczenie. Działania te obejmują różnorodne inicjatywy integrujące społeczność. Zaliczyć do nich można:
 - przygotowanie i wsparcie działań indywidualnych i programów środowiskowych, np. spotkania z grupami docelowymi, przeprowadzanie badań diagnostycznych, przygotowywanie raportów dotyczących potrzeb i zasobów danej społeczności;
 - edukację społeczną i obywatelską, w tym organizowanie spotkań, konsultacji, działań edukacyjnych i debat społecznych dla mieszkańców;
 - organizowanie i inspirowanie udziału mieszkańców w imprezach i spotkaniach, w szczególności o charakterze integracyjnym, edukacyjnym, kulturalnym, sportowym, ekologicznym czy turystycznym;
 - inne instrumenty działania o charakterze integracyjnym wynikające np. z Ustawy o wychowaniu w trzeźwości (za *Zasadami...*).

Uwaga. Dla realizatorów wieloletnich projektów systemowych ważne jest to, że w ramach

działań środowiskowych mogą zapewnić w budżecie środki na działania diagnostyczne, będące nieodzowną częścią sukcesu projektu działań lokalnych.

Dokumentacja w PAL

W tej części zostaną przedstawione dokumenty programowe stanowiące niejako wyrocznię w kwestiach nieokreślonych w *Zasadach*. Poza tym zostanie nakreślona charakterystyka obecności PAL w dokumentach gminy oraz podane będą wskazówki, jak prowadzić dokumentację potwierdzającą realizację projektu, żeby skutecznie przechodzić przez procedury sprawozdawczości i kontroli.

Dokumenty programowe:

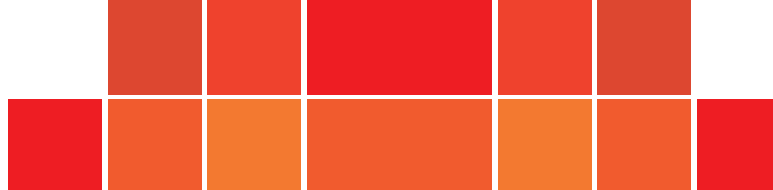
Podstawowym dokumentem dla realizatorów Programów Aktywności Lokalnej jest zbiór pt. *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013, MRR, Warszawa 2012*. Jest to dokument aktualizowany co roku w odpowiedzi na problemy i niejasności zgłaszane przez realizatorów oraz ze względu na wchodzenie w życie nowych przepisów (np. nowelizacji ustawy o pomocy społecznej, czy ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej). W momencie pisania tego *Podręcznika* ostatnia aktualizacja pochodziła z dnia 1 stycznia 2012.

Poza tym dokumentem należy zdawać sobie sprawę z istnienia bardziej ogólnych dokumentów programowych, do których zaliczyć trzeba:

1. Program Operacyjny Kapitał Ludzki, zaakceptowany przez Radę Ministrów i przyjęty przez Komisję Europejską;
2. Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (tzw. „SZOP”)
3. System Realizacji Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki;
4. Zasady finansowania Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki;
5. Wytyczne w zakresie kwalifikowania wydatków w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki;
6. Krajowy Program Zabezpieczenie Społeczne i Integracja Społeczna 2006 – 2008 zaakceptowany przez Radę Ministrów;
7. Krajowy Program Zabezpieczenie Społeczne i Integracja Społeczna na lata 2008 – 2010 zaakceptowany przez Komitet Europejski Rady Ministrów.

PAL Zaczynam od siebie (Rejonowy Ośrodek Pomocy Społecznej „Błonie” przy MOPS Bydgoszcz)

Na bazie tych dokumentów przygotowano różnorodne podręczniki dające praktyczne wskazówki do realizowania wymaganych zadań, takich jak na przykład promocja czy partnerstwo. Wśród nich należy wymienić:

1. Ewaluacja krok po kroku czyli zalecenia IZ w zakresie prowadzenia ewaluacji w ramach PO KL;
2. Krajowy Program Zabezpieczenie Społeczne i Integracja Społeczna na lata 2008 – 2010 zaakceptowany przez Komitet Europejski Rady Ministrów;
3. Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski (NSIS), dokument przygotowany przez Zespół Zadaniowy do Spraw Reintegracji Społecznej, MGPIPS, Warszawa 2003;
4. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013. Wytyczne w zakresie informacji i promocji, MRR, Warszawa 2010;
5. Plan komunikacji Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007 – 2013, MRR, Warszawa 2011;
6. Podręcznik przygotowywania wniosków o dofinansowanie projektów w ramach PO KL, MRR, Warszawa 2009;
7. Podręcznik Zarządzania Projektami Miękkimi w kontekście Europejskiego Funduszu Społecznego, MRR, Warszawa 2006;
8. Poradnik „Zasada równości szans kobiet i mężczyzn w projektach PO KL”, MRR, Warszawa 2010;
9. Poradnik dotyczący realizacji wsparcia dla osób wykluczonych społecznie oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, MRR, Warszawa 2010;
10. Zakres realizacji projektów partnerskich określony przez Instytucję Zarządzającą Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki;
11. Założenia do ewaluacji projektów systemowych OPS i PCPR, realizowanych w ramach Działania 7.1 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, MRR, Warszawa 2010;
12. Zasady dotyczące przeprowadzania postępowań o udzielenie zamówienia publicznego, MRR, Warszawa 2009.

Powyższe dokumenty należy traktować jako doraźne wsparcie w sytuacji, gdy realizatorzy będą potrzebowali odpowiedzi na pytania pojawiające się w trakcie realizacji projektu. Są one napisane specyficznym językiem, który nie zawsze jest jasny i czytelny, zdarza się również, że poziom ogólności zapisów w ww. tekstach nie pozwoli na znalezienie odpowiedzi na konkretne pytania. Wtedy należy zwracać się po wsparcie do instytucji wymienionych w cz. 9 niniejszego poradnika.

Wszystkie powyższe dokumenty oraz ich aktualizacje są dostępne *on-line* na stronach portalu funduszy europejskich <<http://www.efs.gov.pl>>.

PAL w dokumentach gminy

Każda gmina, która pragnie realizować Program Aktywności Lokalnej powinna doprowadzić do wprowadzenia w **życie stosownej uchwały** dotyczącej realizacji tego typu działań. Najczęściej sporządzenie załącznika do uchwały stanowiącego treść programu aktywności lokalnej jest zadaniem pracownika socjalnego, który przy danym projekcie będzie pracował. Dlatego warto wiedzieć, jakie elementy musi zawierać ten załącznik, poniżej wymienione zostały składniki obowiązkowe:

1. **diagnoza** oparta na wskaźnikach lub badaniach uzasadniająca wybór środowiska zagrożonego wykluczeniem społecznym i wymagającego wsparcia;
2. **cele** oraz przewidywane **rezultaty** programu ;
3. **adresaci**, do których adresowany jest program;
4. **opis planowanych działań** i metody realizacji programu;
5. **czas trwania** programu i **harmonogram** realizacji poszczególnych działań;
6. **sposób finansowania** realizacji programu (źródła finansowania z podziałem na poszczególne działania);
7. **podział odpowiedzialności** za realizację poszczególnych części składowych programu.

PAL Lepsze jutro (GOPS Inowrocław)

Ponadto w niektórych dokumentach realizatorzy dodatkowo umieszczają:

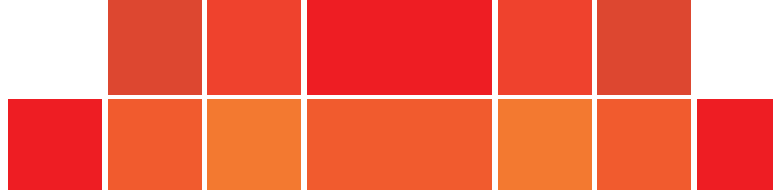
- odniesienia do dokumentów programowych;
- opis zawartego na rzecz realizacji PAL partnerstwa;
- podział zadań i opis metodologii pracy w ramach jednej instytucji lub pomiędzy partnerami;
- podział rezultatów na miękkie i twarde;
- budżet;
- opis instrumentów aktywnej integracji społecznej (zawodowych, edukacyjnych, zdrowotnych, społecznych) wykorzystanych w konkretnym PAL;
- sposób prowadzenia monitoringu, ewaluacji i oceny rezultatów;
- słownik pojęć.

Program aktywności lokalnej może być częścią lub rozwinięciem przyjętych już programów i strategii lokalnych. Na etapie przygotowywania i składania wniosku program nie musi być przyjęty przez radę gminy lub powiatu, jednakże należy o tym fakcie powiadomić Instytucję Pośredniczącą Drugiego Stopnia (w przypadku województwa kujawsko-pomorskiego rolę IP2 pełni ROPS w Toruniu).

Na koniec roku kalendarzowego na potrzeby sprawozdawczości należy sporządzić sprawozdanie z realizacji PAL na potrzeby **wójta lub burmistrza i rady gminy**. **Po zakończeniu realizacji projektu systemowego** należy sporządzić raport końcowy, w którym podsumowane zostaną efekty działań PAL. Podstawą do takich opracowań mogą być wyniki monitoringu i ewaluacji (patrz cz. 6 niniejszego Poradnika).

Prowadzimy dokumentację

Dokumentacja PAL zależy od charakteru podejmowanych działań. Do dokumentacji projektu można zaliczyć zarówno dokumenty indywidualnego uczestnika, jak też dokumentację działań prowadzonych w projekcie.

Tab. 7. Dokumentacja PAL

Dokumenty uczestnika
- Rodzinny wywiad środowiskowy lub inny dokument przyjęty przez beneficjenta, stwierdzający spełnianie wymagań dostępu przez usługobiorcę; Oświadczenia o nieskorzystaniu ze wsparcia finansowanego ze środków unijnych w ramach odrębnych projektów w okresie realizacji projektu systemowego OPS/PCPR; - Umowa/porozumienie z uczestnikiem (beneficjentem) z klauzulą o ochronie danych osobowych; - Deklaracja uczestnictwa w projekcie (regulamin).
Dokumenty projektu
- Wnioski o płatność; - Sprawozdania okresowe/sprawozdanie końcowe; - Wyciąg z rachunku bankowego; - Umowa projektu; - Faktury i inne dowody zakupów dóbr i usług (zgodnie z zasadami rachunkowości); - Bilans realizacji projektu/końcowy wniosek o płatność/sprawozdanie końcowe; - Listy obecności; - Dzienniki zajęć; - Protokoły odbioru rzeczy przez uczestników; - Ankiety; - Testy/egzaminy; - Zdjęcia/nagrania video; - Ankiety rekrutacyjne; - Dokumenty rekrutacji; - Kserokopia dowodu osobistego; - Orzeczenie o stopniu niepełnosprawności; - Zgoda na udział w badaniach ankietowych; - Oświadczenie o gotowości zwrotu kosztów przez usługobiorcę.

Źródło: opracowanie własne

Celem prowadzonej dokumentacji jest możliwość wykazania, że wszystkie zadeklarowane działania zostały przeprowadzone, a usługobiorcy zostali zakwalifikowani do projektu zgodnie z wymaganiami projektu systemowego. W związku z tym powyższe dokumenty są jedynie propozycją, zbiorem praktyk, natomiast mogą nie wyczerpywać wszystkich pomysłów w zakresie wykazywania realizacji działań. W tym sensie każdy realizator projektu systemowego ma dowolność, pamiętając o tym, dla jakich celów sporządza dokumentację.

Kilka słów o finansowaniu

Projektując działania musimy wziąć pod uwagę, że na narzędzia aktywnej integracji, wymienione w *Aneksie* do niniejszego *Poradnika* możemy przeznaczyć tylko 4000 zł na jednego usługobiorcę (w roku 2012).

Kalkulowany koszt wsparcia (dotyczy wyłącznie wydatków na aktywną integrację) na osobę aktywizowaną w ramach programu aktywności lokalnej wynosi w danym roku budżetowym do **4 000,00 zł** na osobę;

Nie oznacza to, że jeśli mamy w budżecie w części dotyczącej aktywnej integracji np. środki w wysokości 40 000 zł, to możemy pomóc jedynie 10 osobom. Możemy uznać, że koszt poszczególnych działań na terenie naszej gminy jest niższy niż 4 000 zł na osobę i wtedy pomóc na przykład 20 osobom, przy rzeczywistym koszcie jednostkowym na poziomie 2 000 zł.

Z instrumentów aktywnej integracji mogą korzystać również osoby zaliczone do otoczenia osób wykluczonych społecznie, o ile mieszczą się w limicie wydatków na uczestnika projektu (przy czym wydatki na wsparcie otoczenia osób wykluczonych nie mogą przekroczyć 50% limitu wydatków na uczestnika projektu), a działania wobec uczestnika projektu (korzystanie z instrumentów aktywnej integracji) zostaną prawidłowo zaplanowane zgodnie z *Zasadami*.

W trakcie trwania projektu można modyfikować plan wydatków, dobór instrumentów aktywnej integracji, a przez to działania, jeśli jest to uzasadnione potrzebami usługobiorców. Każdorazowa zmiana musi być zatwierdzana przez instytucję pośredniczącą.

W ramach PO KL beneficjent przedstawia zakładane koszty projektu we wniosku o dofinansowanie projektu w formie budżetu zadaniowego tj. przedstawia podział na:

- koszty bezpośrednie** (tj. wszystkie koszty zadań realizowanych przez beneficjenta w ramach projektu, które są bezpośrednio związane z tymi zadaniami)

Do kosztów tych zaliczamy m.in.: zarządzanie projektem, obsługa księgowa, promocja projektu, szkolenia, staże, zatrudnienie subsydiowane, ewaluacja.

- koszty pośrednie** (tj. część kosztów beneficjenta, która nie może zostać bezpośrednio przyporządkowana do konkretnego zadania).

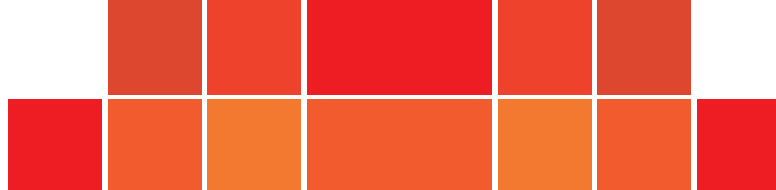
Do kosztów tych zaliczamy m.in.: koszty zarządu, opłaty administracyjne (np. za najem powierzchni biurowych, czynsz), amortyzację, usługi pocztowe, telefoniczne, internetowe, koszty materiałów biurowych i artykułów piśmienniczych (długopisy, papier, teczki, toner do drukarek, dyskietki, pendrive'y i in.), koszty ubezpieczeń majątkowych, koszty ochrony, środki do utrzymania czystości pomieszczeń, sprzątanie pomieszczeń, dezynfekcję i deratyzację pomieszczeń itp.

Niektóre koszty mogą być traktowane zarówno jako koszty bezpośrednie jak i koszty pośrednie. O przyporządkowaniu poszczególnych kosztów do powyższych kategorii decyduje beneficjent. Koszty pośrednie kwalifikują się do dofinansowania pod warunkiem, że nie zostały uwzględnione w kosztach bezpośrednich projektu oraz nie są finansowane z innych źródeł (np. środków własnych beneficjenta). W określaniu kwalifikowalności kosztów i właściwego zaliczania ich do kosztów (bez) pośrednich pomocnym może być dokument *Wytyczne w zakresie kwalifikowania wydatków w ramach PO KL*, MRR, Warszawa 2012.

Promocja działań

Jednym z wymogów skutecznej realizacji projektu systemowego, w tym PAL, jest prowadzenie działań o charakterze informacyjnym i promocyjnym. Przydatnym może się tu okazać podręcznik *Jak promować projekty współfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego*, wydany w 2009 roku przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Istnieją również inne dokumenty programowe omawiające rolę promocji w realizacji projektów systemowych.

Promocja jest jednym z kluczowych elementów zarządzania projektem współfinansowanym ze środków unijnych. Nie tylko dlatego, że obowiązek jej realizacji nakłada na każdego beneficjenta

Komisja Europejska, ale przede wszystkim dlatego, że sprawne działania informacyjno - promocyjne są drogą do sukcesu wdrażanego projektu. **Wyobraźmy sobie bowiem sytuację, w której nie zadbamy o to, żeby o naszym Programie Aktywności Lokalnej dowiedziały się media, za ich pośrednictwem członkowie społeczności lokalnej, którzy nie wiedzą o tym, że taka inicjatywa istnieje, a chcieliby się zaangażować w pomoc.** Dzięki dobrej promocji i informacji o PAL-u w mediach możemy zyskać dodatkowych, nieoczekiwanych sojuszników i przez to skuteczniej osiągać cele projektu.

Na czym polega troska o promocję projektu? **Zaczynamy od opracowania materiałów informacyjnych**, takich jak ulotki, dokumenty, umowy, plakaty, tabliczki informacyjne, standy, roll-up-y i in. oraz umieszczenia na nich aktualnych logotypów (do pobrania ze strony <http://www.kapitalludzki.gov.pl/promocja/wytyczne/>).

Kolejną rzeczą jest zadbanie, aby stosowne informacje o projekcie zostały umieszczone w Internecie, na przykład jako zakładka do strony głównej OPS-u lub PCPR-u. Dzięki temu wszystkim zainteresowane projektem osoby będą mogły swobodnie uzyskać informacje o tym, co aktualnie jest realizowane. Strona lub podstrona www może być również miejscem, gdzie umieścimy zdjęcia z różnych imprez, spotkań, szkoleń, dzięki czemu nasi beneficjenci będą czuli się zaangażowani w powszechny obieg informacji.

Ogromnym wyzwaniem jest wymyślenie, stworzenie, wyprodukowanie i dystrybucja materiałów promocyjnych. Wśród nich mogą się znaleźć kubki, koszulki, pendrive'y, długopisy, ołówki, teczki, papier na notatki, identyfikatory, podkładki pod myszkę, zegarki, zakładki magnetyczne, kalkulatory, parasole i inne przedmioty, które zostaną uznane za potrzebne w promocji projektu. Ważne jest tylko, żeby pomysł na materiały promocyjne był sensowny i niejako dopasowany do idei realizowanej w PAL.

Najtrudniejszą, choć najbardziej skuteczną formą promocji naszych działań jest nawiązanie kontaktów z lokalnymi mediami – prasą, radiem, telewizją, serwisami internetowymi. Najlepiej jest korzystać z lokalnych układów odniesień i starać się przekonywać dziennikarzy o ważności działań w PAL.

Budowanie lokalnych koalicji uwzględniających przedstawicieli lokalnych mediów jest jedną z form wspierania realizacji projektu i może być zarazem przykładem społeczności współpracującej i partnerstwa lokalnego.

Jak być skutecznym animatorem lokalnym?

Jakie działania należy podejmować pracując metodą środowiskową? Kluczową kwestią jest **rozpoznanie zasobów, potrzeb i wyzwań** danego środowiska lokalnego. Pracownik socjalny, który najczęściej pełni rolę inicjatora działań metodą środowiskową ma za zadanie po uprzednim rozpoznaniu potencjału społeczności lokalnej inspirować działania, mobilizować podmioty (osoby, instytucje i organizacje), koordynować ich poczynania, wspierać podmioty we współpracy, upowszechniać podejmowane działania, prowadzić działalność informacyjno-edukacyjną.

Zatem można przyjąć, że na tak ogólnym poziomie definiowania trzeciej metody pracy socjalnej (tj. środowiskowej pracy socjalnej), cele i rodzaje działań pracownika socjalnego w pełni odpowiadają celom i rodzajom działań podejmowanym przez **animatora**. Kluczowym zadaniem animatora pracującego metodą środowiskową jest prowadzenie działań nie DLA ale PRZEZ społeczność i wspólnie z nią. Animator lokalny (pracownik socjalny, realizujący PAL metodą środowiskową) ma doprowadzić do wyłonienia lidera lub liderów w środowisku, przejęcia inicjatyw przez grupy z danej społeczności,

wsparcia działań i inicjatyw środowiskowych. Animator pełni wiele funkcji, które z pozoru wydawać się mogą skomplikowanymi, ale dają szansę na udział w dynamicznym przedsięwzięciu. Wśród tych ról znajdują się zadania, których realizacja wymaga zdolności do bycia:

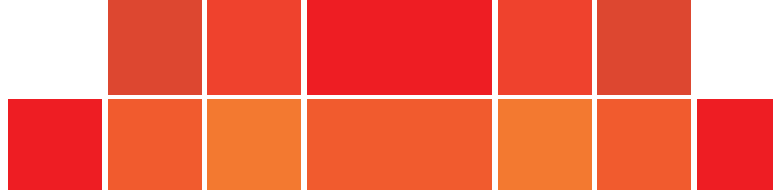
- **Inicjatorem** – realizatorem i organizatorem działań;
- **Menadżerem** i specjalistą od zarządzania zasobami ludzkimi;
- **Koordynatorem** pracy innych osób;
- **Negocjatorem** pomiędzy stronami, które mają odmienne zdania w kwestiach projektowych i środowiskowych;
- **Mediatorem** – organizatorem sieci społecznych łączących instytucje, organizacje i ludzi w partnerstwie;
- **„Podwładnym”** swoich przełożonych oraz członków środowiska lokalnego, często realizującym pomysły, z którymi nie do końca się zgadza;
- **Ewaluatorem** i osobą prowadzącą monitoring działań;
- **„Księgowym”** i **„kadrowym”** – odpowiedzialnym za układanie i realizację budżetu;
- **Coachem** – osobą dającą wsparcie psychiczne oraz pomoc w rozwoju pomysłów;
- **Badaczem zasobów**, który dostrzega potencjał rozwojowy w ludziach, organizacjach i instytucjach;
- **Lokalnym politykiem** i rzecznikiem zmiany społecznej w rodzimym środowisku rozpoznającym i znającym powiązania oraz linie styku interesów różnych osób i grup.

Jakie zadania ma do wykonania pracownik socjalny jako animator i realizator metody środowiskowej? Przede wszystkim ma za zadanie doprowadzenie do przeprowadzenia **diagnozy środowiskowej**, w której określi demograficzny, statystyczny i ilościowy obraz społeczności. W następnej kolejności nakreśli **profil społeczności**, biorąc w większym stopniu pod uwagę dane jakościowe (na przykład problemy członków społeczności, jej zasoby, potrzeby, wyobrażenia, deficyty i in.). Ważne są też instytucje i organizacje, które działają w danej społeczności, gdyż mogą to być potencjalni sojusznicy. Nakreślanie **mapy zasobów instytucjonalnych** nie może pomijać mniej wyrazistych instytucji i organizacji, np. kółek hobbystycznych, grup samopomocowych, zrzeszeń zawodowych, wolontariuszy itp. W ten sposób animator buduje zaplecze do **zarządzania informacjami i zasobami**, co czyni łatwiejszym odtwarzanie i rozwijanie sieci wsparcia społecznego.

Animator wykorzystujący w swej pracy **dynamikę grup zadaniowych** realizuje ważne zadania, m.in.:

1. podtrzymuje zaangażowanie i motywuje innych do działania;
2. dochodzi doensusu i określa wspólne cele;
3. prowadzi mediacje nastawione na rozwiązywanie konfliktów;
4. tworzy sieci kontaktów i rozwija partnerskie relacje dzięki temu budując koalicje;
5. tworzy politykę/ społeczne projektowanie;
6. ugruntowuje wiarę we własne siły i możliwości ludzi z danej społeczności.

Wszystko to może przyczynić się do zawiązania trwałego partnerstwa i wspólnej realizacji projektów dotyczących lokalnej aktywności, które przyczyniają się do zaspakajania potrzeb społecznych, a przez to – do budowania kapitału społecznego.

Budowanie sieci wsparcia społecznego czyli słów kilka o partnerstwie z organizacjami i instytucjami w ramach PAL

W myśl zasady, że łatwiej jest coś zrobić z kimś niż samemu, w programach aktywności lokalnej premiowane są te projekty, które realizuje się w partnerstwie. Możliwe formuły partnerstw to **współpraca między różnymi jednostkami samorządu terytorialnego** (np. między dwoma OPS-ami, między OPS-em a PCPR-em, między OPS-em a szkołą czy przedszkolem, ośrodkami sportu i rekreacji, ośrodkami szkolno-wychowawczymi, środowiskowymi domami samopomocy, domami pomocy społecznej i in.) bądź też **współpraca pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego z jednostkami spoza sektora finansów publicznych lub należącymi do sektora finansów publicznych (innymi niż JST)**. Chodzi tu na przykład o organizacje pozarządowe, uczelnie publiczne, samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej, państwowe i samorządowe instytucje kultury oraz państwowe instytucje filmowe, jednostki budżetowe i in. W partnerstwie mogą pozostawać dwie instytucje, lub więcej, o ile będą w stanie wypracować wspólnie inicjatywę współpracy i działać.

PAL Kurs na siebie (MGOPS Chodecz)

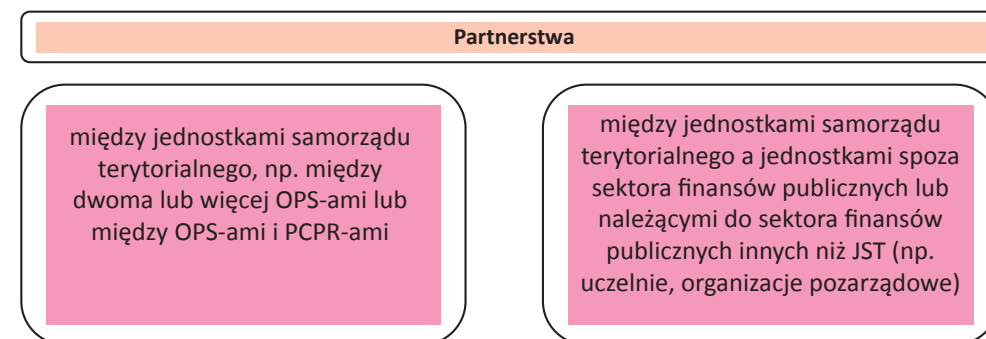
Aby skutecznie nawiązać partnerstwo, trzeba najpierw stworzyć konkretną przestrzeń do zebrania i wymiany pomysłów. Dobrym rozwiązaniem są cykliczne spotkania, podczas których poza pomysłami uczestnicy będą mogli poznać się i stopniowo zbudować relację opartą na zaufaniu, przekonać się czy mają wspólne cele. Udana współpraca musi się bowiem opierać na sympatii, a wzajemne kontakty mają sprawiać przyjemność. Nie oznacza to, że wypracowywanie wspólnych pomysłów będzie pracą bezproblemową i łatwą. Wypracowywanie kompromisu jest rzeczą niezwykle trudną. Inną przeszkodą mogą być obawy niektórych przed podejmowaniem działań, a także często występujący w grupach opór i krytykanctwo. Trzeba zdać sobie sprawę, że takie postawy są naturalne w sytuacji, w której ma zająć jakaś zmiana. Nie należy ich lekceważyć, ale raczej szukać sposobów do poko-

nywania lęków i oporów. Mogą w tym pomóc różne spojrzenia na problem, odmienne podejścia do sprawy i różne perspektywy społeczne. Przede wszystkim jednak należy pamiętać, że współpraca nie polega na rywalizacji, w której ktoś musi wygrać i okazać się lepszy. Współpraca nie służy też obrońce stanowisk i pozycji, ale rozwiązywaniu problemów, podejmowaniu wyzwań i realizacji zadań. Te różnice stanowią potężne zaplecze współpracy, gdyż wzbogacają sposób patrzenia na daną kwestię. Czasami w skrajnie konfliktowych sytuacjach można się posłużyć wsparciem osób, które pomogą rozwiązywać te nieporozumienia (mediatorów, animatorów, negocjatorów).

Spotkania, debaty, dyskusje i prezentacje dają możliwość:

- wzajemnego poznawania się różnych instytucji, dowiadywania się, kto czym się zajmuje i jaki ma zakres działań, (to prowadzi do **integracji**);
- wymiany wiedzy i doświadczenia pomiędzy różnymi ludźmi, osławiania odmienności i inspirowania się pomysłami innych osób, co prowadzi do **innowacyjności**;
- wzmocnienia własnej skuteczności przez budowanie współpracy w imię zasady „jeśli potrafię z kimś współdziałać, nadaję się do życia w większej całości i mogę mieć wpływ”, to prowadzi do **wzmocnienia siebie samego**.

Rys. 4. Możliwości partnerstwa w projektach 7.1.

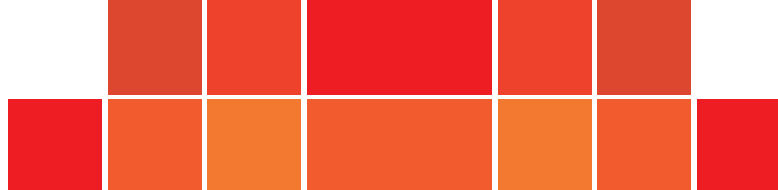
Źródło: opracowanie własne.

Zasady zawierania partnerstwa są opisane w Ustawie z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz.U.2001, Nr 142, poz. 1591 jt. z późn. zm.) oraz Ustawie z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (Dz.U. 2001, nr 142, poz. 1592 z późn. zm.), o samorządzie województwa (Dz.U. 2001, nr 142, poz. 1590 z późn. zm.), bądź na podstawie Ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz na podstawie umów i porozumień o charakterze cywilnoprawnym **na podstawie porozumienia, umowy, uchwały lub statutu**.

Zgodnie z zapisami art. 28a Ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. 2009, nr 84, poz. 712 z późn. zm.) partnerami w projekcie są: „**podmioty wnoszące do projektu zasoby ludzkie, organizacyjne, techniczne lub finansowe, realizujące wspólnie projekt**”.

Projekty mogą być realizowane w ramach **partnerstwa relacji** (wspólnej realizacji zadań) lub **partnerstwa realizacji, czyli partnerstwo zadaniowe** (zlecenie zadań).

Z organizacyjnego punktu widzenia ważne jest, aby zadbać o ustalenia związane z komunikacją między partnerami, podziałem zadań, oddelęgowaniem osób do kontaktów, harmonogramem prac, czyli wszystkimi ważnymi elementami współpracy w obszarze nieformalnym.

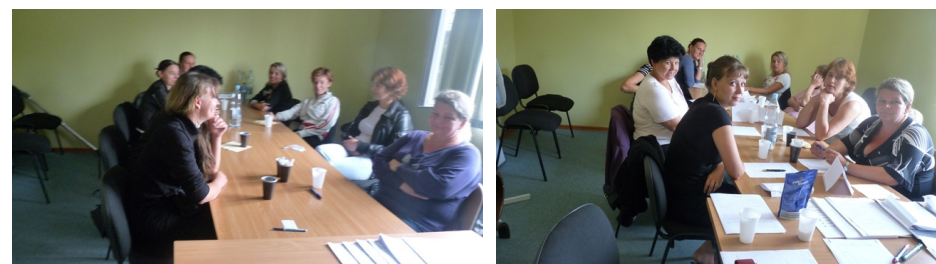

„Dekalog” PARTNERSTWA

Każda jednostka, która pragnie zawiązać partnerstwo musi pamiętać o przestrzeganiu kilku reguł. Ważne jest, żeby:

1. partnerzy byli dla siebie **równoważnymi podmiotami** zarówno jeśli chodzi o zaangażowanie w projekt, jak i o posiadane zasoby;
2. fakt zawiązania partnerstwa był **zapisany w umowie, porozumieniu, uchwale lub statucie**; porozumienie (umowa, uchwała, statut), regulujące zasady współdziałania może określać wspólną realizację zadań na terenie obejmującym więcej niż jedną gminę lub powiat;
3. partnerstwo posiadało **lidera** oraz jasno określony **podział zadań**. Lider musi być beneficjentem projektu systemowego;
4. partnerzy byli gotowi do **wspólnego przygotowania wniosku i wspólnego zarządzania projektem**;
5. nie zawiązywać partnerstwa pomiędzy jednostkami, które są ze sobą **w podległości**. Nie może być partnerem podmiot i jednostka jej podległa, np. urząd gminy i ośrodek pomocy społecznej;
6. partnerstwo nie oznaczało partnerstwa projektowego, ale np. współpracę podmiotów na rzecz realizacji programu, co nie wymaga instytucjonalizacji. **Mówi się wtedy o partnerstwie lokalnym**;
7. odróżnić partnerstwo od **podlecania zadań**. Część działań w projekcie – pod warunkiem wyraźnego wskazania tego we wniosku oraz jeżeli przynosi to wartość dodaną w projekcie – może być zlecona przez beneficjenta podmiotom spoza sektora finansów publicznych na zasadach określonych w przepisach o pomocy społecznej (przepisach o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie) lub podmiotom z sektora finansów publicznych (w tym innym jednostkom samorządu terytorialnego) w trybie określonym odrębnymi przepisami;
8. w przypadku realizacji projektu wspólnie przez kilka jednostek samorządu terytorialnego, IP/IP2 może przyznać (pod warunkiem dostępności środków) beneficjentowi występującemu w imieniu partnerstwa (liderowi partnerstwa) dodatkowe środki finansowe pochodzące z rezerwy na partnerstwo. Środki te służą **zwiększeniu wartości dotacji** na projekt;
9. **obowiązek współpracy między jednostkami pomocy społecznej a powiatowymi urzędami pracy**, zawarty w *Zasadach przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie oraz Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w ramach PO KL 2007-2013* inicjował Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, który organizuje wspólne spotkania lub konferencje z udziałem potencjalnych partnerów. Zawiązanie partnerstwa z powiatowym urzędem pracy nie uprawnia do otrzymania premii i ma się odbywać na zasadach określonych w punkcie 4.3.5. *Zasad*.
10. partnerstwo było **zawijywane w trakcie realizacji projektu**, wtedy nie jest wymagane zawieranie pisemnego porozumienia lub innej formy umowy.

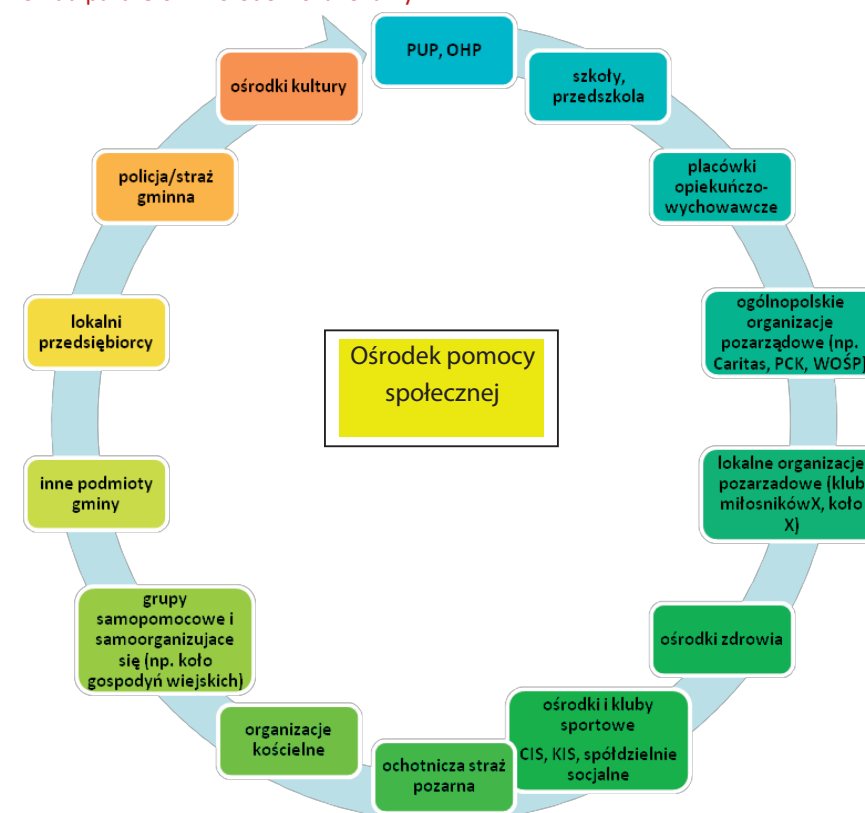
Pomocny w realizacji partnerstwa może być dokument: *Zakres realizacji projektów partnerskich określony przez Instytucję Zarządzającą Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, wydany w styczniu 2012 roku przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

PAL Szansa na sukces (MOPS Lipno)

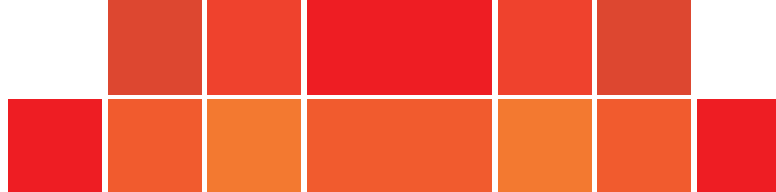
Ośrodek pomocy społecznej ze względu na swój zakres zadań w środowisku lokalnym staje się instytucją centralną wpływającą na tworzenie się sieci współpracy. W związku z tym pracownicy ośrodka powinni inicjować działania na rzecz środowiska lokalnego. Uwzględniając lokalny krajobraz, partnerów można szukać w następujących instytucjach i organizacjach:

Rys. 5. Układ partnerski w środowisku lokalnym

Źródło: opracowanie własne.

Należy jednak pamiętać, że każdą z tych instytucji tworzą ludzie i tak naprawdę to ich zapał, wola i zaangażowanie decyduje o skuteczności i współpracy.

Jak PAL przyczynia się do aktywizacji społeczno-zawodowej klientów pomocy społecznej?

Na Programy Aktywności Lokalnej należy spojrzeć również od strony beneficjenta, czyli osoby, która teoretycznie ma korzystać na udziale w tym przedsięwzięciu. Ta perspektywa jest niezwykle istotna, ponieważ znacząco różni się od perspektywy organizatora i aktywnego lidera PAL.

Korzyści, jakie niesie za sobą udział w PAL, wyrażają się na dwóch płaszczyznach – w warstwie projektu, którego celem jest osiągnięcie wskaźników i rezultatów, oraz w warstwie korzyści osobistych i społecznych usługobiorcy. W tej pierwszej projekty będą się przyczyniać do aktywizacji społeczno-zawodowej w taki sposób, w jaki projektowi uda się osiągnąć zamierzenia wskazane we wniosku. Osiągnięte **rezultaty** dzielą się na **twarde** i **miękkie**.

Pierwsze wyróżnia to, że można je zmierzyć. Będą to najczęściej wyrażone liczbami wartości, np. liczby: osób, które biorą udział w działaniu zakładanym w projekcie; wydarzeń (spotkań, debat, działań środowiskowych, konferencji, spotkań); wydawnictw lub innych materiałów, które powstały w ramach projektu; wydanych zaświadczeń o udziale; wytworzonych produktów; założonych przedsięwzięć ekonomii społecznej; innych wyników działań związanych z projektem. Tak naprawdę pomysłowość w wytwarzaniu owych twardych rezultatów nie zna granic; należy jedynie pamiętać, że muszą one odpowiadać celom i mają powstać podczas działań związanych z realizacją danego projektu.

Drugą grupę efektów stanowi zespół rezultatów miękkich, które również przyczyniają się do aktywizacji społecznej klientów pomocy społecznej. Dlaczego nazywają się miękkie? Z tej przyczyny, że nie można ich zmierzyć, są niewymierne. To rezultaty osiągnięte w wymiarze jednostkowym, takie jak: wzrost świadomości; wzmocnienie kompetencji, umiejętności; wzrost odwagi; podniesienie poziomu samooceny, wiary we własne siły i możliwości. Z kolei w wymiarze społecznym, miękkimi rezultatami mogą być: zwiększenie spójności środowiska lokalnego, czyli zmniejszenie obszaru wykluczonych członków społeczności; zacieśnienie integracji społecznej; zbudowanie sieci współpracy i wsparcia społecznego; zainicjowanie współdziałania pomiędzy różnymi instytucjami, organizacjami, grupami społecznymi i osobami.

Opisane powyżej przykładowe rezultaty mają charakter postulatów zawartych w projekcie. Są one albo bardzo formalne (rezultaty twarde), albo dość mgliste, bowiem z uwagi na swoją niewymierność formułowane są w sposób zbyt ogólny.

Z perspektywy usługobiorcy, osoby przez krótszy bądź dłuższy czas żyjącej na obrzeżach społeczności, z programu aktywności lokalnej może wynieść pewne korzyści. Właśnie dzięki udziałowi w projekcie poczuje się osobą potrzebną oraz zdolną do działania. W ten sposób może odkryć w sobie talenty, zdolności i potencjał, nawet jeśli zadania, których się podejmuje są jedynie „kroplą w morzu potrzeb”. To przełamanie bezradności, bezruchu i bierności, połączone z przebywaniem i współpracą z ludźmi mogą przynieść nadzwyczajne efekty, przyczynić się do rozbudzenia nadziei na poprawę własnej kondycji społecznej.

Osoby wykluczone bądź zagrożone wykluczeniem bardzo często ulegają wzorcowi wyuczonej bezradności, w doskonały sposób opisanej przez M. Seligmana. Ten mechanizm powoduje, że im mniej podejmują działań – **przy równoczesnym uleganiu czynnikom stygmatyzującym, ograniczającym i hamującym rozwój** – tym gorzej jest się im wypłatać z tego uwikłania i w jakimś momencie całkowicie tracą wiarę w to, że w ich życiu może wydarzyć się również coś dobrego. Niezwykle trudne jest przełamanie tego przeświadczenia o niemożności działania i braku nadziei na poprawę swego losu. Ludzie ci, pozbawieni jakichkolwiek dążeń i aspiracji, vegetują ograniczając się do minimum egzystencji, mimo że zawsze mają jakieś zasoby i potencjał umożliwiające im uczestniczenie w życiu społecznym.

Pogromy aktywności lokalnej wyróżniają się spośród metod oddziaływania społecznego tym, że w największym stopniu przełamują bierność – dzięki doświadczeniom w procesie nawiązywania relacji i współdziałania z innymi dają jednostce wykluczonej szansę na ożywienie, pobudzenie i zachęcenie do działania.

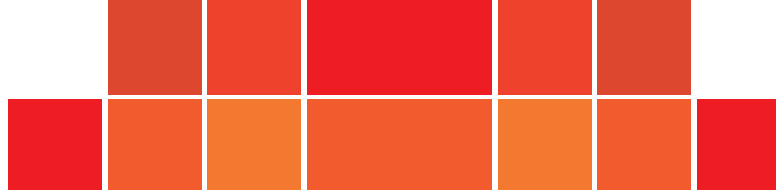
Doświadczenie realizowanych dotychczas PAL-ów pokazuje, że aktywność osób zagrożonych marginalizacją i marginalizowanych wzrasta wtedy, gdy w program włączeni zostają również tzw. „normalni” (określenie E. Goffmana). W jakiś tajemniczy sposób osoby dotknięte piętnem społecznym bardzo mocno mobilizują się do współdziałania, uczą się i nawiązują więzi. Być może jest to wyraz wspólnego wszystkim ludziom pragnienia normalności.

Naczelnym zamysłem organizowania PAL-ów nie jest aktywizacja zawodowa, tylko społeczna, która ma dopiero doprowadzać do aktywizacji zawodowej. Jednak podniesienie aktywności społecznej całego środowiska lokalnego w kolejnym ruchu, siłą rzeczy, prowadzi w naturalny sposób do aktywizacji zawodowej, jako że tylko ona daje człowiekowi poczucie niezależności i samowystarczalności. Dlatego dzięki PAL-om można w środowisku lokalnym wypracować dodatkowo takie korzyści, jak:

- usprawnienie przepływu oraz dostępu do informacji o **formach pomocy i o lokalnym rynku pracy**;
- planowanie i realizowanie zadań, odpowiadających na **faktyczne potrzeby mieszkańców**;
- skuteczniejsze i efektywniejsze **wykorzystywanie istniejących zasobów**;
- **zmniejszenie kosztów finansowych i podwyższenie jakości realizowanych zadań** różnych instytucji i organizacji;
- stworzenie **płaszczyzny zaangażowania mieszkańców**;
- wzrost **poczucia przynależności do danej społeczności i odpowiedzialności za procesy w niej zachodzące**, wzrost zaangażowania organizacji pozarządowych w zakresie podejmowania działań środowiskowych;
- realizacja projektów **inicjowanych i współorganizowanych** przez lokalne społeczności;
- **stały monitoring** potrzeb środowiska;
- **aktywizacja osób wykluczonych**, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.

Jeśli uda się zainicjować wyżej opisane procesy i utrzymać ich dynamikę, przyczynimy się do podnoszenia potencjału gminy, a przez to – do podnoszenia poziomu aktywizacji społecznej i zawodowej klientów pomocy społecznej.

W realizacji PAL-u należy korygować działania, wykorzystywać narzędzia kontrolujące, takie jak monitoring i ewaluacja, żeby upewniać się, że rezultaty założone w projekcie są osiągalne.

Czy na pewno wszystko idzie dobrze? – o monitoringu i ewaluacji w PAL

Każdy projekt musi być monitorowany pod kątem osiągania założonych rezultatów w celu przeciwdziałania występującym nieprawidłowościom. Ewaluacja nie jest konieczna w każdym projekcie, niemniej jednak jest możliwa do założenia pod warunkiem wykorzystania jej wyników do poprawienia jakości projektu w czasie jego realizacji.

Czym jest monitoring i ewaluacja i jaka jest różnica między nimi?

Monitoring

Monitoring, czyli sprawdzanie czy wszystko idzie zgodnie z założeniami, jest określany mianem procesu **systematycznego zbierania i analizowania ilościowych i jakościowych informacji** na temat wdrażanego projektu **w aspekcie finansowym i rzeczowym**. W praktyce projektowej jest to **mechanizm zarządzania projektem**. Monitorowanie realizacji projektu jest integralną częścią codziennego zarządzania i **odbywa się przez cały okres trwania projektu**.

Ważne jest określenie, **KTO** prowadzi ten proces. Przede wszystkim dokonuje go kadra zarządzająca projektem – kierownik, koordynator lub osoby, którym działania monitorujące zostały zlecone, które są najbliższe działań w projekcie.

Ważne jest również, określenie, **CO** będzie przedmiotem monitoringu, co będziemy obserwować. **Wśród obiektów monitoringu w PAL mogą się znaleźć uczestnicy działań, beneficjenci, ich opinie, pragnienia, zastrzeżenia, pochwały**. Możemy również monitorować wykonawców działań w projekcie, jakość ich pracy, efekty. Ponadto możemy sprawdzać, czy rzeczy, które miały być wykonane w ramach jakiegoś działania rzeczywiście są jego elementem (np. czy w trakcie pikniku rodzin są artykuły biurowe do zajęć animacyjnych dla dzieci, czy też talerzyki i widelce do ciastek, albo sprzęt nagłaśniający dla zespołu muzycznego).

Kolejną rzeczą związaną z monitoringiem jest określenie, **JAK** monitorujemy. Możemy to robić przy pomocy najróżniejszych metod, począwszy od obserwacji, po ankietowanie oraz inne sposoby, np.:

- listy obecności;
- materiał zdjęciowy i filmowy;
- karty pracy;
- karty samooceny;
- zestawy wydawanych certyfikatów, zaświadczeń, dyplomów;
- ustne zbieranie informacji od uczestników;
- testy;
- „hyde park”, czyli stworzenie takiej anonimowej przestrzeni (np. tablicy), na której każdy będzie mógł się wypowiedzieć;
- zorganizowanie spotkania podsumowującego po każdym działaniu, służącego wymianie uwag, pomysłów, wniosków, (koniecznie sporządzenie zapisu-protokołu);
- dyskusje na tematy projektowe podczas posiedzeń zespołu realizatorów i wnioski zapisywane w protokołach;
- cząstkowe sprawozdania z realizacji projektu: ustne lub pisemne;

- raporty finansowe określające stopień wykorzystania budżetu.

Na pytanie o to, **KIEDY** prowadzimy monitoring odpowiedź jest jednoznaczna – przez cały czas trwania projektu. Ważne jest też to, że monitoring nie może być działaniem przypadkowym i wykonywanym doraźnie. Musi to być proces zaplanowany i przemyślany.

Dlaczego warto wkładać tyle zaangażowania w organizację działań monitorujących? Otóż dzięki nim mamy możliwość:

- zbadania przydatności działań w projekcie;
- ulepszania działań, wychwytywania tego, co zostało pominięte, czego brakuje;
- uniknięcia stresu związanego z kontrolami zewnętrznymi;
- zebrania argumentów pozwalających promować projekt, np. w mediach;
- szybko wychwycić problemy i zapobiegać kryzysom w projekcie;
- działać metodologicznie i realizować harmonogram;
- prowadzenia ewidencji danych;
- stałej kontroli nad tym, co już zostało zrobione, a co jeszcze pozostaje do wykonania.

Monitoring stanowi niejako element wewnętrznego systemu zarządzania jakością. Ostatecznym potwierdzeniem, że wszystko poszło zgodnie z planem (bądź nie) jest inne narzędzie kontrolujące, a mianowicie ewaluacja.

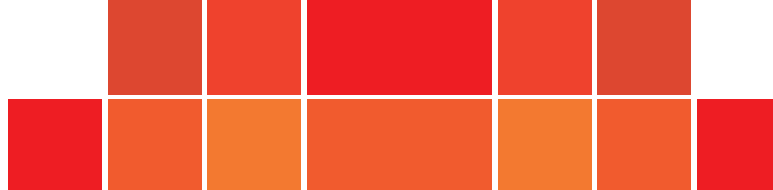
Ewaluacja

Różnica między monitoringiem i ewaluacją sprowadza się do poziomu refleksji na temat działań w projekcie. Monitoring sprawdza „powierzchniowo” ich adekwatność, ewaluacja dokonuje pogłębionych analiz odnośnie celowości, skuteczności, źródeł problemów i innych czynników mających wpływ na realizację.

Zgodnie z definicją Polskiego Towarzystwa Ewaluacyjnego (PTE) **ewaluacja to systematyczna i obiektywna ocena programu, tj. jego założeń, procesu realizacji i rezultatów pod względem stosowności, skuteczności, trwałości, efektywności, a także użyteczności podjętych w jego ramach działań**. Ewaluacja powinna dostarczyć rzetelnych i przydatnych informacji o obiekcie badania wspierając w ten sposób proces decyzyjny oraz współdziałanie wszystkich zaangażowanych w realizację programu partnerów.

Ewaluację można prowadzić ze względu na różne kryteria. Pierwszym z nich będzie kryterium czasu, czyli momentu jej przeprowadzania. I tu wyróżnić należy cztery momenty:

1. Ewaluacja **ex-ante**, prowadzona jest w trakcie procesu programowania, przygotowywania projektu do realizacji. Podstawowym zadaniem tej ewaluacji jest podniesienie jakości dokumentów programowych, a tym samym zwiększenie trafności i skuteczności przyszłych projektów. Zadaniem ewaluacji *ex-ante* jest dokonanie oceny, na ile planowany program jest trafny z punktu widzenia potrzeb beneficjentów czy danej społeczności lokalnej (w przypadku PAL), jak również czy zaprojektowana interwencja jest spójna wewnętrznie w zakresie zaplanowanych celów.
2. Ewaluacja **mid-term**, w której dokonuje się oceny wstępnych wyników programu takich jak: osiągnięte na danym etapie wdrażania produkty, rezultaty, stopień osiągnięcia celów, wykorzystanie środków finansowych oraz system wdrażania i monitorowania. Ewaluacja *mid-term* jest narzędziem służącym podnoszeniu jakości oraz trafności programu, z uwagi na fakt, że daje możliwość modyfikowania założeń programu w trakcie jego realizacji, w przypadku gdy okaże się, że zmiana np. warunków społecznych spowodowała dezaktualizację diagnozy, która była punktem wyjścia dla realizowanego programu.

3. Ewaluacja **on-going**, która może być realizowana przez cały okres wdrażania programu. Celem ewaluacji jest uzupełnienie wyników pozostałych rodzajów ewaluacji poprzez pogłębioną ocenę, dokonywaną na poziomie priorytetów, działań lub danych obszarów tematycznych. Ewaluacja *on-going* skupia się na zarządzaniu programem, diagnozuje i analizuje problemy pojawiające się w trakcie realizacji programu, jak również określa możliwości ich rozwiązania.
4. Ewaluacja **ex-post** ma charakter podsumowujący i jest dokonywana po zakończeniu realizacji programu. Głównym celem tej ewaluacji jest określenie oddziaływania programu oraz jego trwałości. Nie mniej ważnym zadaniem ewaluacji *ex-post* jest ocena skuteczności i efektywności danego programu oraz jego trafności i użyteczności. Istotną rolę odgrywa odniesienie się do założonych w programie celów oraz ocena, na ile udało się je osiągnąć. Wyniki ewaluacji *ex-post* służą nie tylko kompleksowemu podsumowaniu zakończonego programu, ale również powinny stanowić istotne źródło informacji w planowaniu kolejnych programów lub kontynuacji dotychczas realizowanego.

Po co w ogóle prowadzić ewaluację, jeśli nie jest ona wymogiem koniecznym w naszym projekcie? Otóż dzięki niej, zgodnie z opracowaniem PTE, mamy szansę na:

- zwiększenie przejrzystości działań podejmowanych przez instytucje publiczne oraz promowanie wyników tych działań;
- podniesienie skuteczności i efektywności realizowanych programów;
- poznawanie mechanizmów funkcjonowania programów;
- identyfikację słabych i mocnych stron programów;
- poprawę jakości programów;
- określenie efektów programów oraz działań instytucji;
- wskazanie kierunków rozwoju;
- wspomaganie procesu podejmowania decyzji;
- oszacowanie możliwości i ograniczeń;
- sygnalizowanie pojawiających się problemów;
- określanie stopnia zgodności z przyjętymi założeniami;
- badanie potrzeb;
- uczenie się i samodoskonalenie.

Zasadniczą kwestią jest to, kto powinien prowadzić ewaluację. Są dwie możliwości – albo ktoś z zespołu realizatorów (ewaluacja wewnętrzna) lub ekspert niezwiązany z realizatorami (ewaluacja zewnętrzna). Wady i zalety obydwu ujęć pokazuje poniższa tabela.

Tab. 8. Różnica między ewaluacją zewnętrzną i wewnętrzną

Ewaluator zewnętrzny	Ewaluator wewnętrzny
• na ogół ma większą wiedzę ekspercką; • przez swoją niezależność zwiększa wiarygodność ewaluacji; • daje możliwość doboru specjalistów z różnych dziedzin; • stanowi wariant droższy w realizacji.	• lepiej zna specyfikę programu i zarządzania nim; • ma lepszy dostęp do niektórych informacji i osób; • trudniej jest zapewnić niezależność ewaluacji; • to wariant tańszy w realizacji (czasami tzw. środkami własnymi), co może obniżyć morale w zespole realizatorów.

Źródło: opracowanie własne.

Jak prowadzić ewaluację? Publikacją, która przeprowadza realizatorów programów w ramach PO KL jest dokument *Ewaluacja krok po kroku*, opracowana przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego¹.

Jeśli ewaluacja jest zlecona zewnętrznemu ewaluatorowi, przygotowuje on **plan ewaluacji**. Najczęściej stwarza go wykonawca całej ewaluacji. Po zatwierdzeniu planu potrzebne jest **stworzenie narzędzi ewaluacyjnych** (ankiet, kwestionariuszy, arkuszy obserwacyjnych i in.), które również należą do zadań realizatora całego procesu ewaluacyjnego. Po akceptacji tych narzędzi ewaluator przystępuje do **badania ewaluacyjnych**, których termin jest uzależniony od wybranego momentu ewaluacyjnego (*ex-ante*, *on-going*, *mid-term*, *ex-post*). Po zebraniu materiału badawczego ewaluator opracowuje **raport**, który przedkłada realizatorom PAL umożliwiając im zgłaszanie uwag bądź akceptację.

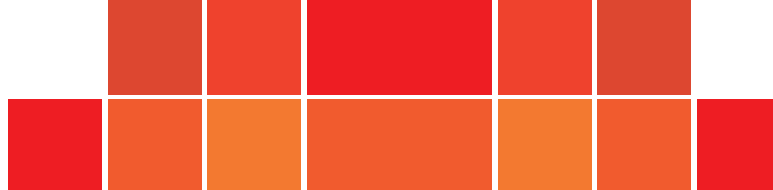
Ewaluacja prowadzona przez członka zespołu realizującego projekt posiada takie same etapy, tylko procedura akceptacji jest znacznie uproszczona.

Tab. 9. Plan ewaluacji

Zawartość planu ewaluacji:
1. podstawa prawna ewaluacji lub powody przeprowadzenia oceny; 2. krótka informacja na temat ocenianego programu (uwzględniająca założone cele ogólne i szczegółowe oraz rezultaty twarde i miękkie projektu); 3. cel ewaluacji; 4. zakres przedmiotowy ewaluacji; 5. opis metodologii, w tym narzędzi; 6. określenie struktury raportu ewaluacyjnego; 7. harmonogram działań ewaluacyjnych; 8. budżet ewaluacji; 9. realizator ewaluacji.

Źródło: opracowanie własne.

¹ *Ewaluacja krok po kroku czyli zalecenia IZ w zakresie prowadzenia ewaluacji w ramach PO KL*, MRR, Warszawa 2011, <<http://www.efs.gov.pl/AnalizyRaportyPodsumowania/Documents/EwaluacjakrokpoakrokuIZPOKLebook.pdf>>.

Ponadto na mocy dokumentu *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie oraz Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013* został przyjęty obowiązek przeprowadzenia badań ewaluacyjnych w Poddziałaniu 7.1.3:

„[...] w 2010 i 2013 roku elementem projektu systemowego regionalnych ośrodków polityki społecznej będzie przeprowadzenie ewaluacji projektów systemowych ośrodków pomocy społecznej oraz powiatowych centrów pomocy rodzinie.” Oznacza to, że regionalne ośrodki polityki społecznej, które pośredniczą we wdrażaniu projektów w działaniach 7.1.1. i 7.1.2. prędzej czy później zwrócić się do realizatorów w OPS-ach i PCPR-ach z wnioskiem o dostarczenie informacji na temat realizowanych projektów.

Dla dobra projektu, w trosce o właściwą jego realizację należy zapewnić monitoring działań, ale też zadbać o zapewnienie środków na ewaluację. Zwłaszcza, że może być ona zlecona zewnętrznemu wykonawcy, dzięki czemu nie musi absorbować koordynatora i realizatorów projektu.

Jak to robią inni, czyli dobre praktyki w PAL

W niniejszej części zostaną zaprezentowane wypowiedzi osób zaangażowanych w realizację programów aktywności lokalnej; zostały one wybrane jako przykład właściwego zastosowania metody środowiskowej, która przy wsparciu projektów systemowych spowodowała zmianę w społeczności lokalnej. Trwałość tej zmiany w dużej mierze zależy od siły więzi zbudowanych w społeczności. PAL nie zastąpi ludzkiego zaangażowania, środki unijne nie zastąpią chęci, gotowości do podejmowania działań i zaangażowania ludzi. W tym sensie PAL może otwierać drzwi do zmiany, ale jej kształt i trwałość pozostają w gestii mieszkańców danej wspólnoty lokalnej.

Program Aktywności Lokalnej w Toruniu przy ul. Rolniczej. (Mariusz Zielaskowski, MOPR Toruń)

Dla nikogo nie będzie zaskoczeniem stwierdzenie, że praca za społecznością lokalną nie jest łatwa. Na indywidualne problemy, które posiada każdy z członków społeczności nakładają się grupowe problemy wszystkich mieszkańców. Wydobyc z mieszkańców energię i zmotywować do wprowadzania zmian może stanowić nie lada wyzwanie. Jednak nie są to rzeczy nieosiągalne. Powodzenie przedsięwzięcia w dużej mierze zależy od przeprowadzenia w miarę solidnej DIAGNOZY potrzeb społecznych.

Dobra diagnoza to połowa sukcesu. Wydaje się, że zacytowane słowa są truizmem, któremu w ośrodkach pomocy społecznej nie bardzo daje się wiarę. Być może przyczyną takiego podejścia do diagnozy jest przekonanie, że zbieranie danych jest czasochłonne i pracochłonne, i co się z tym wiąże, generuje dodatkowe koszty. Nic bardziej błędnego. Czasami wystarczy zadać jedno proste pytanie mieszkańcom, poobserwować jak żyją, przespacerować po terenie, aby zdobyć informacje, które w późniejszej pracy ze społecznością mogą okazać się bezcenne. Nie chcę być gołosłownym, dlatego posłużę się przykładem z własnego podwórka.

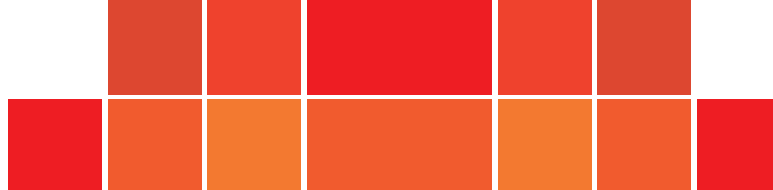

PAL Motywacja - Odpowiedzialność - Praca - Rozwój (MOPR Toruń)

Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Toruniu realizuje program „Motywacja – Odpowiedzialność – Praca – Rozwój: MOPR Toruń”, który jest współfinansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. W wymienionym programie zawarto Program Aktywności Lokalnej, który od 2011 roku jest realizowany w okolicach ulicy Rolniczej. Jednak zanim działania na rzecz mieszkańców znalazły się we wniosku aplikacyjnym, trzeba było się przyłożyć do uzyskania odpowiedzi na pytania: co tak naprawdę mieszkańców dreczy, z czym mają problem, dlaczego uważają, że są społecznością drugiej kategorii. Zanim zwróciłem się BEZPOŚREDNIO do poszczególnych osób, wiedziałem, że przy ul. Rolniczej znajdują się budynki z mieszkaniami socjalnymi i komunalnymi, budynki Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko Własnościowej „Rusałka” oraz budynki wspólnot mieszkaniowych. Wszystkich mieszkańców jest ok. 980, w tym 81 osób w ostatnim czasie korzystało ze wsparcia mojego Ośrodka. Poza tym techniczne bariery w postaci przebiegających nieopodal torów kolejowych, ruchliwej wielopasmowej ulicy stanowiącej część krajowej drogi nr 1 oraz zabudowań firm usługowo-przemysłowych skutecznie oddzieliły mieszkańców od pozostałych dzielnic Torunia. Na tym terenie nie ma żadnej instytucji kultury, szkoły, świetlicy, sali przyparafialnej, gdzie może się koncentrować życie społeczne. Z informacji uzyskanych z toruńskiego Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej (Zakład zarządza mieszkaniami socjalnymi i komunalnymi) wynikało, że mieszkańcy chcieliby, aby Zakład jako administrator terenu zorganizował im miejsce zabaw dla dzieci. To była praktycznie cała wiedza, którą w owym czasie dysponowałem.

PAL Motywacja - Odpowiedzialność - Praca - Rozwój (MOPR Toruń)

Na podstawie tych informacji trudno było przewidzieć, kto będzie moim sojusznikiem, czy mieszkańcy zaangażują się we wspólną pracę, jak zostaną przyjęty przez społeczność, czy zdobędę jej zaufanie. Z tym bagażem obaw zacząłem być częstym „gościem” wśród budynków i wśród mieszkańców. Siedziałem na progu, na kamieniu, pod murem i rozmawiałem. Rozmawiając przemyślałem pytanie „Co chciałabyś, aby zmieniło się na twojej ulicy?”. W trakcie mojego kilkudniowego „przesiadania”, „przycupnywania” i „podpierania” dowiedziałem się, co mogłoby skupić uwagę mieszkańców, i wokół jakiego problemu mogliby się zintegrować. Być może ktoś z niedowierzaniem spojrzy na tę pracę u podstaw zważywszy, że czasy Siłaczek i Judymów dawno minęły. Fakty są jednak takie, że to dzięki wspomnianym kontaktom dowiedziałem się o potrzebach ludzi z ulicy Rolniczej. A brakowało im: trawników, chodników, placów zabaw, progu spowalniającego ruch, miejsc gdzie można się spotykać itd. Co więcej, mieszkańcy zadeklarowali własną pracę na rzecz wprowadzenia zmian w ich otoczeniu. Potrzebna była tylko osoba, która nimi pokieruje, ponieważ sami nie są w stanie takiej osoby wskazać. Gdy otrzymałem taką deklarację, czułem, że nie może się nie udać. Mogę nawet powiedzieć, że powstała „samorekrutująca” się grupa. Co więcej, gdy ktoś z grupy mówiąc kolokwialnie „wypadał”, to SAMI poszukiwali kolejnej osoby na wolne miejsce. W związku z takim rozwojem zdarzeń toruński MOPR w 2011 roku wystąpił do Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej o zwiększenie liczby osób, które mogą być ujęte w projekcie systemowym w ramach PAL. Przydzielono nam 10 osób, czyli stanowczo za mało. Ponieważ jestem umiarkowanym optymistą, możliwość ujęcia kolejnych 10 osób wydawała mi się opcją optymalną. Dzisiaj wiem, że w 2011 roku mogłem zwiększyć grupę trzy, lub czterokrotnie.

Ustaliłem z mieszkańcami, że w 2011 roku zorganizujemy zajęcia z prawnikiem (z DIAGNOZY wynikało, że wbrew pozorom mieszkańcy stanowią społeczność dosyć skonfliktowaną), animatorem lokalnym (z DIAGNOZY wynikało, że warto mieć zaplanowane działania i dobry podział zadań), zajęcia z pielęgnacji terenów zielonych (z DIAGNOZY wynikało, że zielone miejsce zabaw dla dzieci jest jednym z bardziej palących problemów) oraz grupę samopomocową (z DIAGNOZY wynikało, że wiele osób może pomóc innym, tylko nie wiedzą jak). Wisienką na torcie była organizacja pikniku rodzinnego.

Podczas rozmów ujawnili się miejscowi liderzy, na których oparłem dalszą pracę. To oni organizowali moje spotkania z grupami mieszkańców (generalnie wszystkie odbyły się na placu przy śmietniku), dbali o listy rekrutacyjne, informowali mnie, kto lub co może stanowić problem w realizacji naszych planów lub prosili o interwencję, gdy coś szło nie tak. Kontakt był stały. Ja w tym czasie przygotowywałem dokumenty projektowe, podpisywałem porozumienia, układałem harmonogramy spotkań i zajęć oraz skupiłem się na budowaniu koalicji innych instytucji i organizacji. Ilość dodatkowych osób z MOPR, które zaangażowałem przy realizacji projektu wyniosła zero.

Nastał 2012 rok, liczba osób, które zainteresowały się kolejnymi działaniami wzrosła. Wzrosła też ilość pomysłów, które można było zrealizować. Tym sposobem zwiększyła się również liczba mieszkańców, z którymi należałoby popracować. Ustalono, że 40 osób powinno wystarczyć. Poza pracę aktywizującą i integrującą społeczność lokalną znalazły się działania skierowane bezpośrednio dla indywidualnych mieszkańców. Kursy i szkolenia były NAGRODĄ za ich aktywny udział przy pracach porządkowych przy ul. Rolniczej. Nikogo nie namawiałem do wzięcia udziału, to mieszkańcy sami zgłaszali się i wpisywali na listy uczestników kursu. W ofercie (uprzednio przedyskutowanej z mieszkańcami) było: *Prawo Jazdy, Kurs Spawania, Kurs Fryzjerski i Kurs Barmański I stopnia*. Niektóre zajęcia rzeczywiście wymagały większego zaangażowania czasu i energii. Nikt nie protestował, że np. kursy w większości przypadków będą się odbywały w soboty i niedziele, od rana do wieczora oraz, że zajmą kilka miesięcy. W sumie rozkład zajęć zaproponowali sami zainteresowani. Poza wymienionymi kursami odbyły/odbywają się zajęcia związane z porządkowaniem terenu (pojawily się ławki, kosze na śmieci, bramki, kosze do koszykówki itd.), animacją lokalną i grupą samopomocową. Ponadto w ramach działań o charakterze środowiskowym zorganizowano zajęcia dla dzieci, młodzieży i osób starszych.

PAL Motywacja - Odpowiedzialność - Praca - Rozwój (MOPR Toruń)

Plany na przyszłość są liczne, lecz jedna myśl szczególnie napawa mnie optymizmem. Wśród mieszkańców powoli kiełkuje idea, że jeśli się w porę nie zrzeszą, nie sformalizują, to po zakończeniu projektu systemowego znów nastąpi stagnacja i wrócą do punktu wyjścia.

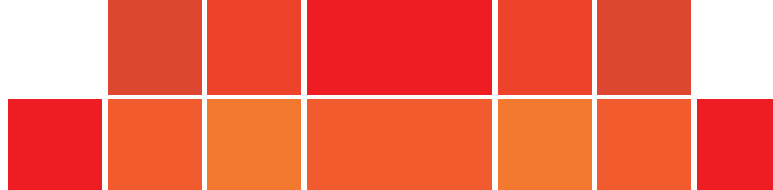
Działania przy ul. Rolniczej planuję zakończyć w sierpniu 2013. Ten miesiąc stawiam jako graniczny. Informacja o moim postanowieniu jest w sposób czytelny i oficjalny przekazywana wszystkim mieszkańcom. Jak bardzo w tym czasie skorzystają z pomocy MOPR-u i mojej, zależy tylko od nich. Świadomość, że nikt nie będzie ich wspierał i mobilizował w kolejnych latach, pozwala zastanowić się nad pytaniem co dalej? W tym widzę szansę na usamodzielnienie społeczności.

Ludwik Hirsfeld powiedział kiedyś: „Należy być optymistą na początku pracy i krytycznym na końcu”.

„Mieszkańcy Ceglanej” czyli wspólne działania społeczności lokalnej i Osiedlowej Sekcji Pomocy Społecznej Nr 2 „Zazamcze” Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie we Włocławku. *(Renata Stańczyk, MOPR Włocławek)*

Ulica Ceglana jest jedną ze starszych ulic Osiedla „Zazamcze”. Zabudowa tej ulicy mieści się w swego rodzaju kwadracie, który z jednej strony zamyka trasa szybkiego ruchu E 75, z drugiej zaś znajdują się niestrzeżone tory kolejowe. Następne dwa boki wspomnianego kwadratu wyznacza część ulicy Wienieckiej z dosyć rozbudowaną infrastrukturą w postaci sklepów, pizzerii, Filii Biblioteki Miejskiej oraz wielorodzinnym budownictwem mieszkaniowym, a z drugiej strony część ulicy Szpitalnej z minimalną zabudową (trzy domki jednorodzinne, Hotel „Aleksander”, znajdująca się w pobliżu izba wytrzeźwień, poza tym wolna przestrzeń na magazyny i hurtownie rozmieszczone w dość dużym oddaleniu od siebie). Blisko ulicy Ceglanej jest zejście do największego parku w mieście, „Parku Sienkiewicza”, gdzie usytuowany jest najbliższy plac zabaw dla dzieci.

Przy ulicy Ceglanej mieszka 277 osób, w tym około 50 dzieci w wieku szkolnym i przedszkolnym. Wśród tej społeczności obecnie 32,49% korzysta z pomocy Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie we Włocławku, co stanowi liczbę 90 osób w 43 rodzinach.

Jest to obszar zróżnicowany pod względem zasobów materialnych, zamieszkiwany przez użytkowników budownictwa komunalnego, prywatnych kamienic, jak i budownictwa jednorodzinnego. Przy ulicy Ceglanej znajdują się: sklepik owocowo – warzywny, sklep z taną odzieżą, prywatny zakład elektryczno - mechaniczny oraz prywatna firma szkoleniowa z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy.

PAL MOPR Włocławek

Wśród społeczności tej ulicy widoczne jest pewnego rodzaju rozwarstwienie, istnieją małe grupki mieszkańców, jednak brakuje ogólnego porozumienia i dialogu między przedstawicielami tej społeczności. W opinii mieszkańców Włocławka jest to jeden z mniej atrakcyjnych rejonów do zamieszkania. To rodzaj stygmatyzowanej społeczności w dużym stopniu zagrożonej wykluczeniem społecznym.

Biorąc pod uwagę rodziny objęte wsparciem naszego ośrodka, można zaobserwować problem biedy wielopokoleniowej. Brak pracy i perspektyw oraz życiowy marazm bardzo często mają odzwierciedlenie w eskalacji zachowań aspołecznych wśród dorosłych i młodzieży. Dominuje niskie poczucie własnej wartości, brak wpływu nie tylko na swoje życie, ale także na to, co dzieje się dokoła. Według mieszkańców najmłodsze dzieci (w wieku 2-6 lat) są pozbawione dostępu do dóbr kulturalnych, nie mają zorganizowanych form spędzania czasu wolnego. Jest to spowodowane, jak twierdzą, brakiem infrastruktury w najbliższym otoczeniu, która umożliwiałaby aktywne wychowanie (mimo, iż w pobliżu znajduje się prężnie działająca Filia Miejskiej Biblioteki Publicznej). Dodatkowo znajdujące się nieopodal niezabezpieczone tory kolejowe stanowią zagrożenie dla często pozbawionych opieki najmłodszych mieszkańców ulicy.

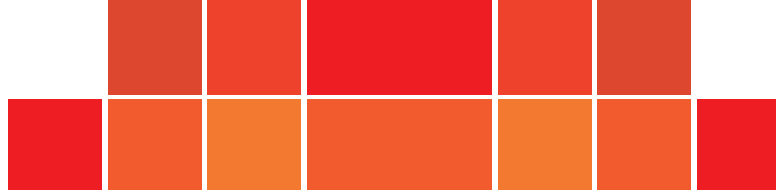
PAL MOPR Włocławek

Podczas rozmów prowadzonych z mieszkańcami tej ulicy na plan pierwszy wysunął się problem braku zagospodarowania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży, a także dostrzegany przez nas brak umiejętności korzystania przez większość społeczności z zasobów środowiska. Ustaliliśmy zatem, iż zorganizowanie przez mieszkańców zabawy podwórkowej będzie nie tylko nauką, jak we własnym zakresie ten problem rozwiązać, ale również możliwością spojrzenia na siebie i swoje otoczenie z innej perspektywy oraz okazją do nawiązania lepszych relacji sąsiedzkich skoncentrowanych na wspólnym celu.

W lipcu 2011 roku zorganizowano pierwsze wstępne spotkanie z mieszkańcami ulicy Ceglanej w celu zapoznania ich z analizą społeczności lokalnej dokonaną przez pracownika socjalnego w oparciu o obserwacje, rozmowy indywidualne, a także wywiady środowiskowe. W powyższej analizie zwrócono uwagę na zasoby środowiska, jego położenie, dostęp do placówek, a także mocne strony społeczności, która wcześniej na moment potrafiła zintegrować się sygnalizując władzom problem związany z brakiem placu zabaw dla dzieci. Przedstawienie tego rodzaju materiałów miało na celu zachęcenie mieszkańców do wspólnego poszukiwania rozwiązań najistotniejszych dla nich kwestii społecznych.

Pobudzając drzemiący w nich potencjał zasugerowano wspólne zorganizowanie pikniku rodzinnego. Praca metodą „burzy mózgów” (polegająca na zgłaszaniu wszystkich, nawet najbardziej szalonych i niespodziewanych pomysłów) pozwoliła na rozważenie różnych pomysłów, wybranie najlepszego i zaakceptowanie wstępnego planu działań. Mieszkańcy wychodzili ze spotkania z uśmiechami na twarzy. Ich zadanie dotyczyło określenia, w jakim zakresie działań mogą przejąć odpowiedzialność. Ustalono również termin następnego spotkania, na którym coraz bardziej widać było rosnące zaangażowanie mieszkańców. Rezultatem tak rozpoczętej pracy ze społecznością owej ulicy był zorganizowany w dniu 28 sierpnia 2011 roku piknik „**Zgrana rodzinka**”. Przedsięwzięcie zakończyło się dużym sukcesem. Widoczne było ogromne zadowolenie uczestników, nie tylko najmłodszych, ale również dorosłych zaangażowanych do współpracy. Wzbudzona aktywność przez kilka miesięcy przejawiała się w poszukiwaniach pomysłów na kolejne przedsięwzięcia. Pracownik poprzez systematyczne spotkania z najbardziej aktywnymi przedstawicielami społeczności starał się utrzymać ich zaangażowanie na stabilnym poziomie.

Zbliżające się święta Bożego Narodzenia podsunęły mieszkańcom pomysł zorganizowania i przygotowania „**Przedstawienia Jasełkowego**”. Wspólne prace przygotowawcze jeszcze bardziej zintegrowały lokalną społeczność, a zaprezentowanie przedstawienia zarówno w siedzibie Stowarzyszenia „Teatr Nasz”, jak i w kościele parafialnym, było okazją do pokazania innym, że wspólna praca to również świetna zabawa. Rodzice wraz z dziećmi we własnym zakresie przygotowywali stroje oraz scenografię, wymieniali się materiałami, wspólnie poszukiwali ciekawych pomysłów, skoncentrowani na przedsięwzięciu poznawali się na innej niż dotychczas płaszczyźnie. Zacieśniały się relacje sąsiedzkie i rozwijał proces samopomocy. Rosło poczucie własnej wartości oraz wpływu na otoczenie. Podczas wykonywania wymienionych wyżej przedsięwzięć, które były realizowane jedynie w oparciu o środki pozyskane od lokalnych sponsorów i partnerów, bacznie obserwowaliśmy konstruującą się grupę i pojawiające się w niej potrzeby. Doszliśmy do wniosku, iż najbardziej aktywnych mieszkańców należy wyposażać w wiedzę i umiejętności, które zapewnią grupie dalszy rozwój, a całej społeczności lokalnej dostarczą konkretne rozwiązania problemów. Zaplanowaliśmy zatem od kwietnia 2012 roku rozpocząć realizację projektu „**Miło u siebie**”, który został wpisany w **Program Aktywności Lokalnej**. Dzięki niemu grupa specjalistów mogła przekazać lokalnym liderom wiedzę, wpływając jednocześnie na rozwój ich umiejętności społecznych w ujęciu indywidualnym jak i grupowym. Spory nacisk położyliśmy również na kształtowanie umiejętności wychowawczych, wpływając w ten sposób na jakość funkcjonowania rodzin w tym rejonie. Decyzją uczestników projektu przyznane na ich rzecz środki finansowe wykorzystano na zakup materiałów niezbędnych do wykonania remontów wspólnych powierzchni oraz zakup ławek ogrodowych i stolików, przy których wspólnie z dziećmi wszyscy mieszkańcy będą mogli przyjemnie spędzać czas. Praca specjalistów i realizacja zaplanowanego PAL była dla tej społeczności bardzo istotnym wzmocnieniem.

PAL MOPR Włocławek

Dzięki takiemu wsparciu wzrosła motywacja mieszkańców do dalszych działań społecznych. Pojawiły się nowe pomysły, które po kolei były wcielane w życie, np.: zorganizowanie wspólnie z Filią Miejskiej Biblioteki Publicznej uroczystości z okazji **Dnia Dziecka** na którą (aby uprzyjemnić dzieciom czas) mamy same piekły ciasteczka. Zorganizowano **wycieczkę do Redcza Krukowego** – do Muzeum Techniki Rolniczej i Gospodarstwa Wiejskiego, gdzie dzięki wsparciu lokalnych sponsorów oraz instytucji (których pozyskiwali sami mieszkańcy), dzieci miały okazję spędzić w sposób zorganizowany czas wolny poprzez zwiedzanie unikatowego w naszym regionie muzeum. Następnie w uroczym ogrodzie nasi milusińscy mogli spędzić czas na zabawie prowadzonej głównie przez rodziców. Te pomysły świadczą o nabywaniu umiejętności korzystania z zasobów.

Kolejnym przedsięwzięciem zainicjowanym przez mieszkańców był zorganizowany w lipcu 2012 roku **„Letni Piknik Integracyjny”** czyli „Zgrana Rodzinka II”. Tegoroczna zabawa miała znacznie więcej atrakcji. Mieszkańcy uruchomili nie tylko swoją wyobraźnię, ale także znajomości, zapewniając dzieciom jak najwięcej wrażeń. Pojawiły się nowe konkurencje sportowe, zabawy, ponadto przez cały dzień dzieci mogły nieodpłatnie korzystać z przejażdżek na kucyku.

Zarówno wycieczka jak i piknik finansowane były przez lokalnych sponsorów, przy czym na pierwszy piknik środki finansowe pozyskiwane były głównie przez pracowników naszej sekcji, natomiast w chwili obecnej coraz większą odpowiedzialność za realizację planowanych przedsięwzięć przejmują mieszkańcy (w tym również odpowiedzialność dotyczącą finansów). „Społeczność ulicy Ceglanej” wyznaczyła sobie kolejne cele do osiągnięcia, między innymi planowana jest wycieczka do Płocka, na którą mieszkańcy już poszukują sponsorów, a także na ile to będzie możliwe, planują przeznaczyć własne środki pieniężne.

Analizując minione dwa lata współpracy z mieszkańcami ul. Ceglanej można stwierdzić, iż jednym z najważniejszych elementów pracy ze społecznością lokalną jest właściwie opracowana diagnoza społeczna. Dobrze rozpoznane potrzeby społeczne dają duże szanse na pozyskanie aktywnych przedstawicieli, którzy będą głównym filarem wspierającym wszelkie działania na rzecz poprawy swojego otoczenia. Wkomponowany właściwie w działania środowiskowe Program Aktywności Lokalnej i idące za nim możliwości stały się bardzo istotnym elementem wspierającym rozwój społeczności lokalnej, zwiększającym –kreatywność nie tylko uczestników projektu, ale również całego otoczenia. W miarę upływu czasu rola pracownika socjalnego – organizatora społeczności lokalnej ulega przemianom, od

głównego inicjatora i organizatora przechodzi w rolę edukatora – partnera, zbliżając się coraz bardziej do roli mentora - konsultanta. Nie można zapomnieć o procesie tworzenia sieci wsparcia dla tej społeczności. Proces ten uruchomił się z chwilą realizacji pierwszego przedsięwzięcia i trwa nadal. Trudno powiedzieć, kiedy nastąpi pełne usamodzielnienie owej społeczności, jednak osiągnięte do tej pory efekty dają poczucie właściwie obranego kierunku.

PAL MOPR Włocławek

Projekt systemowy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Brodnicy – Klub Aktywności Lokalnej.

(opisany na podstawie informacji ze strony internetowej oraz rozmowy z animatorką społeczną Inną Tylicką)

Od kwietnia 2012 roku na Osiedlu Mieszkań Socjalnych przy ul. Sikorskiego 62 w Brodnicy prowadzi działalność Klub Aktywności Lokalnej. Do dyspozycji mieszkańców oddano pomieszczenie wyposażone w podstawowe meble i sprzęty niezbędne do prowadzenia działalności Klubu. Miejsce na powołanie Klubu wybrano nieprzypadkowo. Była to odpowiedź na wniosek mieszkańców osiedla bloków socjalnych do Burmistrza, w którym zwracali się oni z prośbą o zorganizowanie świetlicy dla dzieci. Analiza sytuacji mieszkańców polegająca na zapoznaniu się z ustną opinią pracowników socjalnych, policji, kuratorów sądowych, przedstawicieli służb medycznych, zarządców Brodnickiego Towarzystwa Budownictwa Społecznego, księży, nauczycieli, pedagogów i dyrektorów szkół, do których uczęszczają dzieci i młodzież oraz mieszkańców miasta, skłoniła do podjęcia działań mających na celu powołanie Klubu Aktywności Lokalnej jako bazy odpowiadającej na szersze spektrum działalności niż pozwalałaby na to świetlica dla dzieci.

Istotna jest ogólna charakterystyka osiedla i jego mieszkańców. Znaczące jest to, że osiedle znajduje się w mieście, a do najbliższych zabudowań i drogi jest ok. 2 kilometrów. Jest to miejsce przestrzennie odizolowane lasem od innych dzielnic miasta, a jego mieszkańcy ze względu na lokalizację ich mieszkań mają utrudnienia w komunikacji z centrum miasta oddalonym o ponad 3 kilometry. Osiedle, na terenie którego znajduje się Klub, to 40 mieszkań, ok. 160 zameldowanych osób, wśród nich 36 dzieci i młodzieży uczącej się w szkołach i codziennie przemierzającej drogę przez las (najbliższy przystanek autobusowy 1200 m), aby dotrzeć na zajęcia lekcyjne. Dzieci w wieku 0-5 lat znajdują się pod opieką dorosłych i dopóki nie mają obowiązku, nie korzystają z edukacji przedszkolnej.

Znaczna część społeczności osiedla boryka się z wieloma problemami życia codziennego. Występuje tu niski poziom wykształcenia, uzależnienia, bezrobocie, problemy z prawem, brak perspektyw na życie, zadłużenia, niski poziom kompetencji społecznych, poczucie alienacji, stygmatyzacja, niewydolność wychowawcza, brak zaradności życiowej, uzależnienie od pomocy społecznej, dziedziczenie biedy, brak pozytywnych wzorców. W Programie Aktywności Lokalnej bierze udział 10 beneficjentów, reszta zaangażowanych osób to otoczenie.

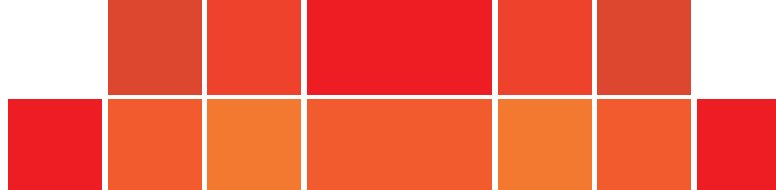
Siedziba Klubu ma powierzchnię blisko 50 m² i składa się z dwóch pomieszczeń – sali świetlicowej, w której odbywają się wszystkie zajęcia oraz sali komputerowej, wyposażonej w komputery z dostępem do internetu, kserokopiarką i drukarką. Klub pracuje od poniedziałku do piątku w godzinach 8.00 – 18.00. Na stałe jest tu zatrudniony animator społeczny oraz instruktor. W pracy Klubu pomagają wolontariusze oraz odpowiednio motywowani przez pracowników mieszkańcy osiedla. Nie wszyscy oni wyrazili chęć korzystania z oferty Klubu, jednakże większa część społeczności przychylnie patrzy na naszą działalność. Z oferty Klubu dziennie korzysta średnio 20 dzieci i 12 dorosłych. Klubowicze biorą czynny udział w dbaniu o wygląd i estetykę pomieszczenia Klubu, sami wykonali drobne prace wykończeniowe m.in. malowanie ścian, drzwi i krat okiennych, fragmentu elewacji budynku; zorganizowanie i zawieszenie firanek. Rodziny dyżurują raz w miesiącu wykonując prace porządkowe w bazie KAL. Średnio raz na 5 tygodni organizowana jest akcja gruntownych porządków – wówczas myte są okna, porządkowane szafy i półki z książkami, gramy, układankami oraz wspólnie sprzątany jest teren wokół osiedla (zbieranie papierów, grabienie). Mieszkańcy przynoszą do Klubu zabawki, książki, literaturę, prasę, odzież i wszystko, co nie jest im już potrzebne, a może jeszcze posłużyć innym.

Poświęcenie Kapliczki Maryjnej na Kałasce (MOPS Brodnica)

Klub stanowi tak zwane miejsce symboliczne – do spotkań, rozmów, różnych wydarzeń towarzyskich, poczynawszy od mniejszych, jak np. wspólne granie w gry planszowe lub karciane, grę w tenisa stołowego, rozwiązywanie krzyżówek, układanie puzzli, lepienie biżuterii z modeliny, przegląd prasy, korzystanie z internetu, spotkania towarzyskie przy filiżance herbaty lub kawy, oglądanie filmów i zdjęć, zorganizowanych imprez, poprzez cykliczne zajęcia dla dzieci i dorosłych oraz działania związane z obchodzeniem różnych świąt i wydarzeń ważnych dla mieszkańców.

Jeśli chodzi o działania cykliczne, w klubie organizowane są zarówno działania na rzecz dzieci, jak i dorosłych. Przygotowywane zajęcia najczęściej prowadzone są w oparciu o metodę harcerską. Dla dzieci organizowane są zajęcia pozaszkolne – plastyczne, ruchowe, terenowe, gry i zabawy świetlicowe, układanie puzzli, kolorowanki, szlaczki, rebusy, wycinanki, zabawy tematyczne, pomoc w odrabianiu lekcji, wsparcie w przygotowaniu do egzaminu gimnazjalnego po 6 klasie, pomoc w przygotowaniu prac zaliczeniowych oraz zajęcia sportowe. Zapewniona jest również opieka na czas, w którym rodzice załatwiają sprawy urzędowe lub odprowadzają rodzeństwo do szkoły. Klubowicze mają też organizowane cyklicznie zajęcia teatralne, plastyczne i taneczne – prowadzone przez delegowanych z Brodnickiego Domu Kultury pracowników, instruktorów poszczególnych dziedzin. Każda z form zajęć odbywa się raz na tydzień, czyli przez trzy dni w tygodniu mogą dodatkowo rozwijać swoje talenty artystyczne. Ponadto w okresie letnim systematycznie prowadzono zajęcia fitness w dwóch grupach: dzieci i dorośli.

Dzień Dziecka (MOPS Brodnica)

Organizowane są różnorodne spotkania, w tym o charakterze terapeutyczno – informacyjno – konsultacyjnym w ramach realizowanego programu profilaktycznego Życ inaczej. Uczestnicy uczą się, jak aktywnie spędzać czas wolny, poznają podstawy obsługi komputera, mają okazję spotykać się z przedstawicielami różnych profesji, którzy dzielą się swoim doświadczeniem – np. z pracownikami MOPS, z psychologiem, z mediatorem, przedstawicielem firmy informatycznej, która przeprowadzi zajęcia z robotyki, z terapeutą pracy z rodziną, z księdzem, z instruktorem fitness, z przedstawicielem biura rachunkowego, z radcą prawnym, z przedstawicielem służb medycznych. Spotkania odbywają się przynajmniej raz w miesiącu i są odpowiedzią na potrzeby samych mieszkańców. Przygotowywane są tematyczne gazetki ściennie, dekoracje okolicznościowe, wypożyczalnia książek, wymiana czasopism.

Pracownicy wspierają osoby dorosłe w opiece i wychowaniu dzieci, w aktywnym poszukiwaniu pracy i w aplikowaniu na wolne stanowiska, służą pomocą w przygotowaniu dokumentacji urzędowych (pisanie podań, wypełnianie wniosków), organizują zbiórki odzieży, zabawek, mebli, sprzętów AGD i RTV (które przekazywane są na rzecz najuboższych mieszkańców osiedla). Motywują dzieci i młodzież do aktywnego udziału w zajęciach pozaszkolnych poza osiedlem – tu wymienić można drużyny harcerskie, kluby sportowe, schole muzyczne, zajęcia prowadzone w Brodnickim Domu Kultury, udział wolontariacki w akcjach społecznych – delegowanie wolontariuszy na WOŚP, przyłączenie się do akcji „Sprzątanie Świata”. Wspierają inicjatywy mieszkańców (budowa figurki maryjnej, organizacja imprez plenerowych, monitowanie do władz i instytucji o pomoc w rozwiązaniu problemów społeczności).

Nabożeństwo majowe (MOPS Brodnica)

Ważne dla wspólnoty mieszkańców wydarzenia, w których wzięło udział więcej osób, to:

- **Inauguracja działalności Klubu Aktywności Lokalnej.** Zorganizowano ognisko, podczas którego uczestnicy mieli okazję upiec kielbaski, zjeść grochówkę, posłuchać gitarowych dźwięków, wziąć udział w licznych zabawach i piosenkach przygotowanych oraz prowadzonych przez harcerzy z Hufca Brodnica.
- **Nabożeństwo majowe.** Nabożeństwo odbyło się przy fundamencie wznoszonej przez mieszkańców osiedla kapliczki maryjnej. Miejsce pod kapliczkę zostało poświęcone, uczestnicy nabożeństwa po wspólnej modlitwie otrzymali obrazki z wizerunkiem Błogosławionego Jana Pawła II. Następnie w siedzibie Klubu Aktywności Lokalnej odbyło się spotkanie przedstawicieli społeczności lokalnej z księdzem.
- **„Piknik rodzinny”** zorganizowany z okazji trzech niezwykle ważnych w życiu społecznym świąt – Dnia Matki, Dnia Dziecka i Dnia Ojca. Obchody rozpoczęto od spotkania przy wspólnym stole z Burmistrzem Brodnicy, dyrektorem Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, pracownikiem Biura Sportu, Turystyki i Rekreacji Miasta Brodnicy, pracownikami socjalnymi z rejonu ul. Sikorskiego 62. Burmistrz przekazał na rzecz członków Klubu stół do tenisa oraz kosz słodczy i złożył wszystkim dzieciom serdeczne życzenia. Następnie odbyło się wspólne grillowanie oraz liczne konkursy m.in. przeciąganie liny, wyścig rodzin, rysowanie portretu mamy, jedzenie jabłek na czas, dmuchanie balonów oraz liczne konkurencje sportowe. Dzieci wręczyły rodzicom laurki, kwiatki z papieru i biżuterię, które wykonały samodzielnie w ramach zajęć plastycznych w Klubie, rodzice natomiast zakupili swoim pociechom drobne upominki.

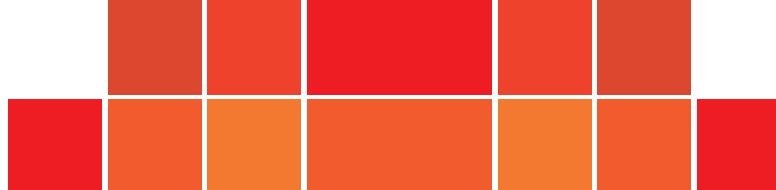

Dzień Dziecka (MOPS Brodnica)

- **Piknik na powitanie lata.** W ramach imprezy odbył się Turniej Tenisa Stołowego o Puchar Dyrektora Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Kategorii Junior i Senior. Z inicjatywy młodszych mieszkańców osiedla odbył się konkurs recytatorski oraz pokaz mody dla dzieci, podczas którego najmłodsi wykazali się dużym zaangażowaniem, a rodzice pomagający swoim pociechom w wymyśleniu strojów dużą inwencją twórczą. Po emocjach konkursowych odbyło się wspólne grillowanie, słodki poczęstunek, zabawy dla dzieci oraz karaoke i zabawy taneczne, które trwały do późnych godzin wieczornych.
- **Wyjście do Muzeum w Brodnicy.** 28-osobowa grupa oraz 2 pracowników dzięki uprzejmości Dyrektora Muzeum Pana Mariana Marciniaka oraz Pani Aleksandry Kurek miało okazję nieodpłatnie poznać z bliska historię naszego miasta i piękno jego zabytków oraz podziwiać z wieży panoramę okolic. Wycieczkę rozpoczęto od wizyty na placu zabaw w parku miejskim, następnie wysłuchano informacji przewodnika i zwiedzono wystawy w podziemiach zamku i Wieżę Krzyżacką. Potem grupa udała się do Spichlerza, gdzie obejrzała wystawę „Życie codzienne mezolitycznych myśliwych z Mszana sprzed 10.000 lat”. Po czym wyruszyli do Bramy Chełmińskiej, gdzie obejrzano wystawę broni palnej i białej.
- **Rajd rowerowy.** 18-osobowa grupa w godzinach popołudniowych wyruszyła na rajd rowerowy na trasie Brodnica – Bachotek – Brodnica.
- **Obóz „Świat Korczaka”.** Chorągiew Kujawsko – Pomorska ZHP Hufiec Brodnica w porozumieniu z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej zorganizowała w dniach 6.08 – 19.08.2012 obóz eko-

logiczno – krajoznawczy „Świat Korczaka”, w którym udział wzięły m.in. dzieci z Klubu Aktywności Lokalnej. Obóz odbył się w Ośrodku Wypoczynkowym Dzieci i Młodzieży Miasta Brodnicy w Cichym. Organizacja wypoczynku była możliwa dzięki dotacji Urzędu Miejskiego w Brodnicy oraz Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy. W obozie uczestniczyło 40. dzieci i młodzieży, dla których przygotowano wiele atrakcji: wyjazd do Juraparku w Solcu Kujawskim oraz do Aquaparku w Rypinie, wyjście do kina, dyskotekę, zabawę w paintball, zajęcia plastyczne – prowadzone przez instruktorów z Brodnickiego Domu Kultury, gry animacyjne, sportowe, rekreacyjne, zabawy terenowe, ogniska. Odbyło się też spotkanie obozowiczów z przedstawicielami policji, którzy poprowadzili prelekcję dotyczącą bezpieczeństwa oraz pokaz sprzętu. Goszczono również członków Klubu Motocyklowego, którzy pokazali obozowiczom swoje maszyny oraz opowiedzieli o swojej pasji. Wszystkie zajęcia prowadzono w oparciu o metodykę harcerską. Zorganizowano także dzień otwarty dla rodzin uczestników obozu, podczas którego zaproszeni goście mieli okazję zobaczyć obóz, wziąć udział w Mszy Świętej polowej odprawionej przez księdza kapelana Bolesława Lichnerowicza oraz w ognisku, na którym przy dźwiękach gitar pieczono kiełbaski. Po 14. dniach dzieci nieco zmęczone, ale pełne pozytywnych wrażeń i ciekawych wspomnień wróciły do domów.

- **Spyt kajakowy.** Wzięło w nim udział 14 osób, uczestnicy dotarli do Ośrodka Wypoczynkowego PTTK na własną rękę. Po zapoznaniu się z regulaminem i zasadami spływu – pobrano sprzęt i wyruszyli na trasę. Pierwszy postój i przenoska kajaków odbyła się w Tamie Brodzkiej. Następny postój zorganizowano przy „Żelaznym Moście” w Brodnicy. Zakończenie i podsumowanie spływu oraz mecz piłki siatkowej i obiad zorganizowano na „Zakolu” w Brodnicy.
- **Piknik na zakończenie lata.** W Klubie Aktywności Lokalnej oficjalnie zakończono lato na zorganizowanym z tej okazji pikniku w dniu 31.08.2012 roku. Uczestnicy wzięli udział w szkoleniu udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej. Mogli samodzielnie opatrywać symulowane rany i urazy, spróbować swoich sił w wykonaniu resuscytacji krążeniowo-oddechowej, ułożyć poszkodowanego w pozycji bezpiecznej itp. Następnie odbyło się wspólne grillowanie, malowanie farbami wspomnień z wakacji na dużych arkuszach papieru.
- **Poświęcenie Kapliczki Maryjnej na Kałasce** (potoczna, nieformalna nazwa osiedla). Proboszcz Parafii Jezusa Miłosiernego ks. Wiesław Pacak poświęcił nowo wybudowaną kapliczkę maryjną przy ul. Sikorskiego 62 na tzw. Kałasce. Prace przy wznoszeniu kapliczki w sezonie letnim prowadzili mieszkańcy osiedla - członkowie Klubu Aktywności Lokalnej prowadzonego przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej. Materiały budowlane do wzniesienia kapliczki zostały zakupione z środków Caritas oraz MOPS. Po uroczystym poświęceniu mieszkańcy osiedla mieli okazję porozmawiać przy wspólnym stole z księdzem proboszczem.
- **Halloween w Klubie Aktywności Lokalnej** rozpoczął się od wspólnego oglądania horroru, następnie odbyły się zajęcia plastyczne, podczas których wykonano lampiony z dyni oraz upiorne makijaże dla najmłodszych. Gdy zaczęło się ściemniać, Klubowicze wyruszyli na pełną grozy trasę po najbliższej okolicy, na której musieli wykonać zadania przygotowane przez harcerzy ze Związku Drużyn GETWAY. Na zakończenie imprezy odbyło się ognisko połączone z zabawami i śpiewaniem piosenek.

Duże wsparcie realizatorzy otrzymują od organizacji pozarządowych, harcerzy, Brodnickiego Domu Kultury (szczególnie jeśli chodzi o pracę z dziećmi). Wciąż jeszcze brakuje w życiu mieszkańców tzw. „normalnych obywateli”, którzy chociażby z racji odległości, w jakiej zamieszkują oraz złej opinii panującej wśród mieszkańców innych osiedli nie są częstymi gośćmi na imprezach mieszkańców osiedla przy ul. Sikorskiego. W najbliższym czasie Klubowicze przygotowują się do zabawy andrzejkowej, Mikołajek i wspólnej Wigilii.

PAL w pytaniach i odpowiedziach

1. Czy można pisać dwa projekty systemowe dla jednostki?

Nie. Każdy beneficjent systemowy pisze jeden projekt na dany rok kalendarzowy.

2. Czy OPS musi założyć nowy rachunek bankowy, na który będą wpływać pieniądze unijne?

Tak. Wymagane i niezbędne jest otwarcie oraz prowadzenie odrębnego rachunku bankowego na potrzeby realizacji projektu.

3. Czy w projekcie systemowym szkolenie odnoszące się do wybranej grupy beneficjentów musi być typowo zawodowe, czy może być to np. kurs prawa jazdy?

W grupie instrumentów aktywizacji edukacyjnej jest mowa o „skierowaniu i sfinansowaniu zajęć w ramach podnoszenia kluczowych kompetencji o charakterze zawodowym lub zdobywania nowych kompetencji i umiejętności zawodowych umożliwiających aktywizację zawodową.” W świetle tego zapisu jeśli prawo jazdy przyczyni się do podjęcia zatrudnienia przez beneficjenta, kurs na prawo jazdy może zostać w takim wypadku sfinansowany. Jednocześnie koszt będzie kwalifikowany, gdy kursant nie tylko ukończy kurs, ale też zda egzamin, gdyż wtedy zostaną zrealizowane rezultaty twarde.

4. Jak należy rozumieć pojęcie „wartości dodanej” w projekcie?

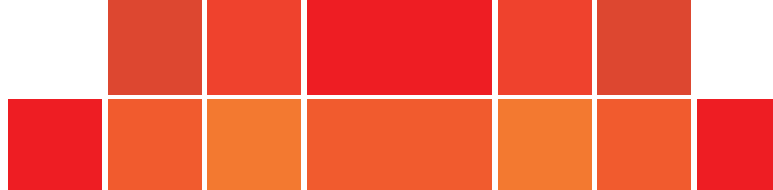
Projekty systemowe, finansowane ze środków EFS zakładają wypracowywanie tzw. wartości dodanej. Należy ją rozumieć jako rozwiązania innowacyjne, które nie są zamierzonym efektem działań w projekcie, a raczej powstają przy okazji jego realizacji. Mają element innowacyjności i nowatorstwa. Z drugiej strony wartość dodana jest wytwarzana wtedy, gdy w oparciu o zasadę racjonalności osiąga się zakładane cele przy poniesieniu jak najmniejszych kosztów. Przykładem wartości dodanej w projekcie może być na przykład zdobycie wyższych, niż zakładane w projekcie kwalifikacji beneficjentów lub uzyskanie przez nich dodatkowych dyplomów lub certyfikatów (niejako „przy okazji”). Także stworzenie nowych miejsc pracy, zrealizowanie działań dla większej niż zakładana liczby beneficjentów bez zwiększania nakładów finansowych, dostarczenie usług dla danej społeczności lokalnej, które nie mogłyby być zapewnione tej społeczności bez wsparcia środków EFS, stworzenie inicjatyw, które nie były brane pod uwagę jako rezultaty, ale w trakcie realizacji powstały (np. zawiązanie się grupy samopomocowej, wyłonienie lokalnego lidera, zbudowanie partnerstwa lokalnego itp.). Ważne jest, że to, co będzie wartością dodaną projektu musimy założyć na wstępie, już na etapie projektowania. Należy też zaplanować, w jaki sposób będzie mierzone osiągnięcie wartości dodanej (np. liczbą osób, liczbą certyfikatów, liczbą partnerstw, liczbą liderów, liczbą godzin przepracowanych ponad założenia, liczbą wolontariuszy itp.).

5. Czy można w jednym wniosku zawrzeć kontrakt np. dla 15 osób i Program Aktywności Lokalnej dla 40 osób?

Tak. W zadaniu aktywna integracja można zaplanować realizację kontraktów socjalnych i programu aktywności lokalnej. W budżecie są to zadania związane z aktywną integracją.

6. Czy istnieje możliwość, żeby wsparciem zostały objęte wyłącznie kobiety? Czy to nie narusza zasady równości płci?

Jeżeli w diagnozie problemów i potrzeb ujawnią się powody, dla których to kobiety miałyby być wyłącznymi odbiorcami działań projektu systemowego i realizatorzy będą potrafili uargumentować, dlaczego tylko dla kobiet jest to wsparcie przewidziane, to nic nie stoi na przeszkodzie, aby tylko one były beneficjentkami projektu. Nie oznacza to, że mężczyźni nie będą mieli możliwości wzięcia udziału w projekcie, o ile wyrażą taką chęć, co pozostaje zgodne z zasadą równości szans.

7. Czy w celu realizacji projektu systemowego można sfinansować z EFS wynajęcie pomieszczenia przeznaczonego na biuro projektu lub na miejsce spotkań z uczestnikami projektu?

Tak, o ile jest to uzasadnione w celu realizacji zadań w projekcie. Wtedy może to być koszt pośredni, o ile wynajem nie został zaliczony do kosztów bezpośrednich.

8. Czy OPS-y mogą korzystać z doradztwa przy pisaniu projektów systemowych?

Doradztwo dla instytucji pomocy i integracji społecznej stanowi ważny element projektu systemowego ROPS. Istnieje więc możliwość skorzystania ze wsparcia doradców ROPS-ów przy pisaniu wniosku oraz podczas realizacji projektu systemowego. Oprócz tego przedstawiciele wszystkich instytucji pomocy i integracji społecznej (w tym OPS-ów i PCPR-ów), chcących ubiegać się o środki mogą korzystać z pomocy Regionalnych Ośrodków EFS na zasadach jednakowych dla wszystkich potencjalnych beneficjentów.

9. Czy możliwe jest uczestnictwo jednej osoby w projekcie przez dwa lata?

Tak, o ile wymaga tego sytuacja danej osoby i zastosowano instrumenty wsparcia, których zakończenie nie jest możliwe przed końcem roku kalendarzowego. Jednocześnie osoba taka jest wykazywana w sprawozdawczości projektu jako jedna i ta sama osoba w obu latach sprawozdawczych.

10. Czy program aktywności lokalnej może obejmować istniejące w powiatach programy tj. program pomocy dzieciom, program wychodzenia z bezdomności, czy ma być zupełnie odrębnym programem?

Idea programu aktywności lokalnej została określona w *Zasadach...* i polega przede wszystkim na realizacji działań partnerskich w środowisku osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Nie ma przeciwwskazań aby objąć programem również istniejące inicjatywy na terenie powiatu, o ile spełniają one podmiotowe (właściwe grupy docelowe) i przedmiotowe (właściwe działania) kryteria kwalifikowalności.

11. Czy możliwe jest zatrudnianie przez beneficjentów systemowych w ramach realizowanego projektu personelu, np.: koordynatora projektu, księgowej, pracowników zajmujących się obsługą projektu lub np. radcy prawnego, który wykonywałby zadania z zakresu obsługi prawnej, niekoniecznie tylko z zakresu zamówień publicznych?

Tak. Możliwe jest zatrudnianie do obsługi projektu wskazanego personelu pod warunkiem zachowania efektywności kosztowej i wykazania niezbędności tego typu wydatków do realizacji projektu. Należy jednakże odróżnić personel zatrudniony w projekcie do jego obsługi od personelu zatrudnionego do realizacji zadań merytorycznych (np. zatrudnienie prawnika lub psychologa do udzielania porad klientom). Rezultatem tego będzie m.in. sposób wykazywania takich kosztów w projekcie.

12. Czy kadra zarządzająca projektem OPS może być zatrudniona na podstawie umów cywilno-prawnych?

Wybór formy zatrudnienia, o ile jest zgodny z odrębnymi przepisami, pozostaje w gestii realizatorów projektu, więc istnieje możliwość współpracy kadry projektu na podstawie umów cywilno-prawnych, oczywiście o ile będzie to zagwarantowane na etapie projektowania i układania budżetu. Późniejsze zmiany wymagają akceptacji Instytucji Pośredniczącej (lub IP2).

13. Jak należy traktować wymóg: „zatrudniania co najmniej 1 pracownika socjalnego na 2 000 mieszkańców, nie mniej jednak niż 3 pracowników w ośrodku”, w sytuacji gdy gmina posiada 2 pracowników na 4 000 mieszkańców. Czy należy zatrudnić kolejnego – trzeciego?

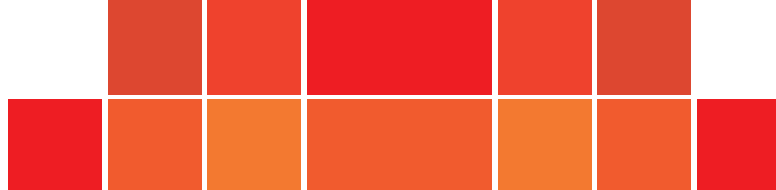
Warunkiem skorzystania z możliwości realizacji zadań w ramach projektu systemowego jest wypełnienie minimum ustawowego zatrudnienia (1 pracownik na 2000 mieszkańców) ORAZ nie mniej niż 3 pracowników w ośrodku. W związku z powyższym należy zatrudnić jeszcze jednego pracownika socjalnego. Można to zrobić w ramach działań projektowych.

14. Partnerstwo w projekcie powinno być realizowane poprzez umowę między beneficjentem a partnerem. Czy w takim razie w przypadku partnerstwa zadaniowego z powiatowym urzędem pracy wystarczy nawiązanie porozumienia lub podpisanie listu intencyjnego?

Partnerstwo z PUP może być realizowane poprzez porozumienie lub list intencyjny.

15. Czy kierownik lub zastępca kierownika OPS może być koordynatorem w projekcie systemowym? Czy i w jakiej formie, dyrektor OPS lub PCPR może otrzymywać dodatkowe wynagrodzenie, lub czy część jego dotychczasowego wynagrodzenia może być finansowana ze środków projektu?

Kierownik OPS nie powinien być koordynatorem projektu OPS, gdyż koliduje to z jego obowiązkami wykonywanymi na podstawie umowy o pracę. Jednocześnie, w wyjątkowych przypadkach – tj. gdy możliwość zatrudnienia osoby do koordynacji projektu systemowego jest znacznie ograniczona (np. z powodu niewielkich środków finansowych na jego realizację) kierownik może pełnić tę funkcję w ramach swoich standardowych obowiązków wykonywanych na podstawie umowy o pracę. Jednocześnie w takiej sytuacji jego wynagrodzenie nie ulega zmianie, natomiast na podstawie przepisów regulujących wynagrodzenie kierownika jednostki może być wypłacana premia w wysokości wynikającej z czasu pracy poświęcanego na koordynację projektu. Natomiast co do zasady, gdy kierownik jednostki nie jest jednocześnie koordynatorem projektu, z uwagi na prowadzony przez nich nadzór merytoryczny realizowanych projektów można w ramach kosztów pośrednich projektu wykazać tzw. „koszty zarządu”. Powinny one zostać określone w racjonalnej wysokości, w zależności od czasu pracy poświęconego przez kierownika jednostki za nadzór nad realizacją projektu. „Koszty zarządu” nie są możliwe do sfinansowania w projekcie, w którym kierownik jednostki pełni jednocześnie rolę koordynatora projektu.

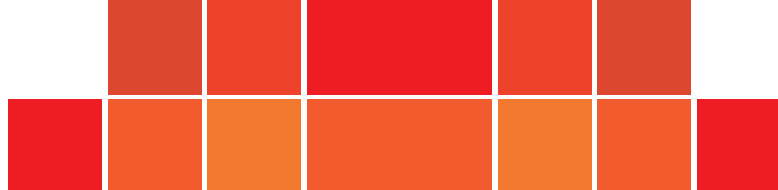

Wykaz instytucji, które mogą służyć wsparciem realizatorom PAL

1. **Ministerstwo Rozwoju Regionalnego**
Departament Zarządzania Europejskim Funduszem Społecznym
ul. Wspólna 2/4, 00-926 Warszawa
tel. (22) 330 30 01, (22) 330 30 04
fax (22) 330 30 31
infolinia: 0 801 337 801
e-mail: sekretariatdzf@mrr.gov.pl
www.mrr.gov.pl
2. **Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej**
Departament Wdrażania Europejskiego Funduszu Społecznego
ul. Tamka 3, 00-349 Warszawa
Adres do korespondencji:
ul. Nowogrodzka 1/3/5, 00-513 Warszawa
tel. (22) 461 63 04, (22) 461 63 05
fax (22) 461 62 64
e-mail: sekretariatdwf@mpips.gov.pl
www.mpips.gov.pl
3. **Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu**
ul. Słowackiego 114, 87-100 Toruń
Dział Współpracy i Szkoleń, Doradca specjalistyczny,
tel. (56) 657 14 60 w. 42, kom. 697 777 367
fax (56) 657 14 61
e-mail: doradca.buczynska@ropstorun.home.pl
www.ropstorun.home.pl
www.wsparciekadr.ropstorun.pl
4. **Regionalny Ośrodek EFS w Toruniu**
Plac Św. Katarzyny 9, 87-100 Toruń
tel. (56) 652 22 40
fax (56) 652 22 41
e-mail: info_torun@roefs.pl
www.torun.roefs.pl

Wykaz źródeł

1. *Aktywne społeczności. Zmiana społeczna. Katalog praktyk*, t. I i II, Wydawnictwo Stowarzyszenie Centrum Aktywności Lokalnej, Warszawa 2012.
2. Brożek B., *Zalety terapii skoncentrowanej na rozwiązaniach w pracy z dziećmi i młodzieżą*, [w:] L. Miś (red.) *Praca socjalna skoncentrowana na rozwiązaniach*, „Zeszyty Pracy Socjalnej”, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
3. *Ewaluacja krok po kroku czyli zalecenia IZ w zakresie prowadzenia ewaluacji w ramach PO KL*, MRR, Warszawa 2011.
4. Flak B., *Realizacja projektu systemowego w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Katowicach – jako przykład innowacyjnych działań w pomocy społecznej* [w:] K. Wódz, K. Faliszek (red.) *Aktywizacja – Integracja – Spójność społeczna. W poszukiwaniu innowacyjnych rozwiązań w obszarze polityki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akapit, Toruń 2009.
5. <<http://www.efs.gov.pl/AnalizyRaportyPodsumowania/Documents/EwaluacjaKrokPoKrokuIZPOKLebook.pdf>>.
6. *Krajowy Program Zabezpieczenie Społeczne i Integracja Społeczna na lata 2008–2010*, zaakceptowany przez Komitet Europejski Rady Ministrów.
7. *Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski*, (NSIS), Dokument przygotowany przez Zespół Zadaniowy do Spraw Reintegracji Społecznej, MGPIPS, Warszawa 2003.
8. *Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013 Wytyczne w zakresie informacji i promocji*, MRR, Warszawa 2010.
9. *Plan komunikacji Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, MRR, Warszawa 2011.
10. *Program Operacyjny Kapitał Ludzki*, zaakceptowany przez Radę Ministrów i przyjęty przez Komisję Europejską.
11. Rymsza M. i in., *Ramowy model środowiskowej pracy socjalnej/organizowania społeczności lokalnej*, Wydawnictwo CAL, Warszawa 2012, <http://www.cal.org.pl/wp-content/uploads/2012/02/Ramowy_model_OSL.pdf>.
12. *Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, zatwierdzony przez Instytucję Zarządzającą PO KL.
13. *Wytyczne w zakresie kwalifikowania wydatków w ramach PO KL*, MRR, Warszawa 2012.
14. *Zakres realizacji projektów partnerskich określony przez Instytucję Zarządzającą Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, MRR, Warszawa 2012.
15. *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, MRR, Warszawa 2012.
16. Pilch T., *Metoda organizowania środowiska*, [w:] T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 1993.
17. Sałustowicz P., *Koncepcja państwa aktywizującego i jej konsekwencje dla pracy socjalnej*, „Praca Socjalna” 2004, nr 2, s. 3–27.

ANEKS

Podstawy prawne, do których odnosi się PAL i kontekst ustawowy programów

Zacznając od najbardziej ogólnych dokumentów wymienić należy:

1. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 roku ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999 (Dz.U. UE z dnia 31 lipca 2006 r., L 210/25) określane inaczej „rozporządzeniem ogólnym”.
2. Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1828/2006 z dnia 8 grudnia 2006 roku ustanawiające szczegółowe zasady wykonywania Rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 roku ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1260/1999 (Dz.U. UE z dnia 27 grudnia 2006 r., L 371/1) określane „rozporządzeniem implementacyjnym”
3. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. 2009, nr 84, poz. 712).
4. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych (Dz.U. 2009, nr 150, poz. 1240).

Inne dokumenty programowe, które zawierają wskazówki i wytyczne ogólne odnośnie realizacji projektów systemowych:

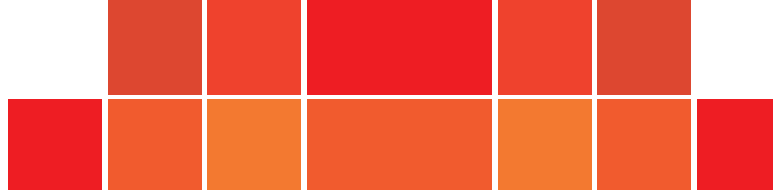
- a) Program Operacyjny Kapitał Ludzki zaakceptowany przez Radę Ministrów i przyjęty przez Komisję Europejską.
- b) Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki zatwierdzony przez Instytucję Zarządzającą PO KL.
- c) Krajowy Program Zabezpieczenie Społeczne i Integracja Społeczna 2006 – 2008 zaakceptowany przez Radę Ministrów.
- d) Krajowy Program Zabezpieczenie Społeczne i Integracja Społeczna na lata 2008 – 2010 zaakceptowany przez Komitet Europejski Rady Ministrów.

Ponieważ w PAL-u mogą pojawiać się różne grupy beneficjentów, należy również brać pod uwagę ustawowe rozstrzygnięcia następujących aktów prawnych:

1. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 roku o spółdzielniach socjalnych, Dz.U. 2006, nr 94, poz. 651; nr 91, poz. 742; 2010, nr 28, poz. 146; 2011, nr 205, poz. 1211.
2. Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, Dz.U. 2009, nr 175, poz. 1362; nr 202, poz. 1551; nr 219, poz. 1706; nr 221, poz. 1738; 2010, nr 28, poz. 146; nr 40, poz. 229; nr 81, poz. 527; nr 125, poz. 842; nr 217, poz. 1427; 2011, nr 81, poz. 440; nr 106, poz. 622; nr 149, poz. 887; 2012, poz. 579.
3. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 roku o zatrudnieniu socjalnym, Dz.U. 2011, nr 43, poz. 225; nr 205, poz. 1211.
4. Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego, Dz.U. 2011, nr 231, poz. 1375.
5. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz.U. 2008, nr 69, poz. 415; nr 70, poz. 416; nr 134, poz. 850; nr 171, poz. 1056; nr 216, poz.

1367; nr 237, poz. 1654; 2009, nr 6, poz. 33; nr 69, poz. 595; nr 91, poz. 742; nr 97, poz. 800; nr 115, poz. 964; nr 125, poz. 1035; nr 127, poz. 1052; nr 161, poz. 1278; nr 219, poz. 1706; 2010, nr 28, poz. 146; nr 81, poz. 531; nr 238, poz. 1578; nr 239, poz. 1593; nr 254, poz. 1700; nr 257, poz. 1725 i 1726; 2011, nr 45, poz. 235; nr 106, poz. 622; nr 171, poz. 1016; nr 205, poz. 1206 i 1211; nr 291, poz. 1707; 2012, poz. 589, poz. 637, poz. 769.

6. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dz.U. 2010, nr 234, poz. 1536; 2011, nr 112, poz. 654; nr 149, poz. 887; nr 205, poz. 1211; nr 208, poz. 1241; nr 209, poz. 1244; nr 232, poz. 1378.
7. Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Dz.U. 2002, nr 147, poz. 1231; nr 167, poz. 1372; 2003, nr 80, poz. 719; nr 122, poz. 1143; 2004, nr 29, poz. 257; nr 99, poz. 1001, nr 152, poz. 1597, nr 273, poz. 2703; 2005, nr 23, poz. 186; nr 132, poz. 1110; nr 155, poz. 1298; nr 179, poz. 1485; 2006, nr 170, poz. 1217; nr 171, poz. 1225; nr 220, poz. 1600.
8. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz.U. 2008, nr 14, poz. 92; nr 223, poz. 1463; nr 227, poz. 1505; nr 237, poz. 1652; 2009, nr 6, poz. 33; nr 97, poz. 802; nr 98, poz. 817; nr 157, poz. 1241; nr 219, poz. 1706; 2010, nr 28, poz. 146; nr 40, poz. 223.
9. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 roku o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, (Dz.U. 2008, nr 164, poz. 1027; nr 216, poz. 1367; nr 225, poz. 1486; nr 227, poz. 1505; nr 234, poz. 1570; nr 237, poz. 1654; 2009, nr 6, poz. 33; nr 22, poz. 120; nr 26, poz. 157; nr 38, poz. 299; nr 92, poz. 753; nr 97, poz. 800; nr 98, poz. 817; nr 111, poz. 918; nr 118, poz. 989; nr 157, poz. 1241; nr 161, poz. 1278; nr 178, poz. 1374; 2010, nr 50, poz. 301; nr 107, poz. 679; nr 125, poz. 842; nr 127, poz. 857; nr 165, poz. 1116; nr 182, poz. 1228; nr 205, poz. 1363; nr 225, poz. 1465; nr 238, poz. 1578; nr 257, poz. 1723 i 1725; 2011, nr 45, poz. 235; nr 73, poz. 390; nr 81, poz. 440; nr 106, poz. 622; nr 112, poz. 654; nr 113, poz. 657; nr 122, poz. 696; nr 138, poz. 808; nr 149, poz. 887; nr 171, poz. 1016; nr 205, poz. 1203; nr 232, poz. 1378; 2012, poz. 123, poz. 1016.
10. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. 2005 nr 179 poz. 1485.
11. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. 2005, nr 180, poz. 1493; 2009, nr 206, poz. 1589; 2010, nr 28, poz. 146; nr 125, poz. 842; 2011, nr 149, poz. 887.
12. Ustawa z dnia 30 sierpnia 1991 roku o zakładach opieki zdrowotnej, Dz.U. 2007, nr 14, poz. 89; nr 123, poz. 849; nr 166, poz. 1172; nr 176, poz. 1240; nr 181, poz. 1290; 2008, nr 171, poz. 1056; nr 234, poz. 1570; 2009, nr 19, poz. 100; nr 76, poz. 641; nr 98, poz. 817; nr 157, poz. 1241; nr 219, poz. 1707; 2010, nr 96, poz. 620; nr 107, poz. 679; nr 230, poz. 1507; 2011, nr 45, poz. 235.
13. Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, Dz.U. 2004, nr 256, poz. 2572; nr 273, poz. 2703; nr 281, poz. 2781; 2005, nr 17, poz. 141; nr 94, poz. 788; nr 122, poz. 1020; nr 131, poz. 1091; nr 167, poz. 1400; nr 249, poz. 2104; 2006, nr 144, poz. 1043; nr 208, poz. 1532; nr 227, poz. 1658; 2007, nr 42, poz. 273; nr 80, poz. 542; nr 115, poz. 791; nr 120, poz. 818; nr 180, poz. 1280; nr 181, poz. 1292; 2008, nr 70, poz. 416; nr 145, poz. 917; nr 216, poz. 1370; nr 235, poz. 1618; 2009, nr 6, poz. 33; nr 31, poz. 206; nr 56, poz. 458; nr 157, poz. 1241; nr 219, poz. 1705; 2010, nr 44, poz. 250; nr 54, poz. 320; nr 127, poz. 857; nr 148, poz. 991; 2011, nr 106, poz. 622; nr 112, poz. 654; nr 139, poz. 814; nr 149, poz. 887; nr 205, poz. 1206; 2012, poz. 941, poz. 979.
14. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, (Dz. U. Nr 149, poz. 887 i Nr 288, poz. 1690).

INSTRUMENTY AKTYWNEJ INTEGRACJI w podziale na cztery grupy

Zestawienie 1

Instrumenty zawodowe	
a)	Uczestnictwo w zajęciach Centrum Integracji Społecznej (CIS);
b)	Uczestnictwo w zajęciach Klubu Integracji Społecznej (KIS);
c)	Skierowanie do pracy lub na staż zawodowy w istniejącej spółdzielni socjalnej;
d)	Włączanie osób niepełnosprawnych w zajęcia na rzecz aktywizacji zawodowej, realizowane w warsztatach terapii zajęciowej poprzez finansowanie zajęć związanych z uczestnictwem w WTZ;
e)	Usługi wspierające aktywizację zawodową; organizacja i finansowanie usług wspierających, w tym: trenera pracy, doradcy zawodowego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, MRR, Warszawa 2012, s. 21–22.

Zestawienie 2

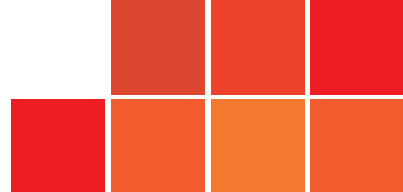
Instrumenty edukacyjne	
1.	Skierowanie i sfinansowanie zajęć szkolnych związanych z uzupełnieniem wykształcenia na poziomie podstawowym, gimnazjalnym, ponadgimnazjalnym lub policealnym oraz kosztów z nimi związanych;
2.	Skierowanie i sfinansowanie zajęć w ramach kształcenia ustawicznego;
3.	Skierowanie i sfinansowanie zajęć w ramach podnoszenia kluczowych kompetencji o charakterze zawodowym lub zdobywania nowych kompetencji i umiejętności zawodowych, umożliwiających aktywizację zawodową;
4.	Organizacja i sfinansowanie usług wspierających aktywizację edukacyjną (np. brokera edukacyjnego);
5.	Sfinansowanie kosztów nauki na poziomie wyższym dla osób opuszczających placówki opiekuńczo-wychowawcze lub inne formy opieki zastępczej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, MRR, Warszawa 2012, s. 22–23.

Zestawienie 3

Instrumenty zdrowotne	
1.	Skierowanie i sfinansowanie terapii psychologicznej, rodzinnej lub psychospołecznej dla rodzin lub osób;
2.	Skierowanie i sfinansowanie programu korekcyjno-edukacyjnego dla osób stosujących przemoc w rodzinie, o którym mowa w przepisach o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie;
3.	Skierowanie i sfinansowanie programu psychoterapii w zakładzie leczenia odwykowego w przypadku osób uzależnionych od alkoholu w rozumieniu przepisów o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi;
4.	Skierowanie i sfinansowanie programu terapeutycznego w zakładzie opieki zdrowotnej dla osób uzależnionych od narkotyków lub innych środków odurzających w rozumieniu przepisów o przeciwdziałaniu narkomanii;
5.	Sfinansowanie części kosztów turnusów rehabilitacyjnych, kosztów zespołów ćwiczeń fizycznych usprawniających psychoruchowo lub zajęć rehabilitacyjnych, zgodnie z potrzebami osób niepełnosprawnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, MRR, Warszawa 2012, s. 23.

Zestawienie 4

Instrumenty społeczne	
1.	Organizowanie i finansowanie uczestnictwa w placówkach wsparcia dziennego, świetlicach i klubach, o których mowa w przepisach pomocy społecznej, przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz przepisach o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi;
2.	Koszty vouchera (talonu) na samodzielny zakup usług społecznych dokonywanych przez osobę będącą stroną kontraktu socjalnego lub inną formą działań – objętą działaniami aktywnej integracji jako działanie służące usamodzielnieniu klienta pomocy społecznej. Zasady zakupu usług i ich wykaz określa ośrodek pomocy społecznej lub powiatowe centrum pomocy rodzinie;
3.	Organizacja i finansowanie usług wspierających osoby niepełnosprawne, w tym kosztów zatrudnienia tłumacza osoby głuchoniemej, przewodnika osoby niewidomej, asystenta osoby niepełnosprawnej;
4.	Organizacja i finansowanie usług wspierających animację lokalną, w tym kosztów zatrudnienia animatora lokalnego, lidera klubu integracji społecznej, streetworkera;
5.	Organizacja i finansowanie usług wsparcia i aktywizacji rodzin marginalizowanych, w tym kosztów zatrudnienia asystenta rodzinnego, koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej, konsultantów rodzinnych, mediatorów itp.;
6.	Pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym, pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie w formie rzeczowej dla osób usamodzielnianych, w tym osób opuszczających pieczę zastępczą oraz bezdomnych;
7.	Organizacja i finansowanie kosztów wolontariatu, zgodnie z przepisami o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz kosztów zatrudnienia osoby prowadzącej klub wolontariuszy;
8.	Organizacja i finansowanie metod pracy w środowisku rodzinnym;
9.	Organizacja i finansowanie uczestnictwa w grupach i klubach samopomocowych;
10.	Organizacja i finansowanie treningów kompetencji i umiejętności społecznych;
11.	Organizacja i finansowanie poradnictwa specjalistycznego, interwencji kryzysowej, mediacji rodzinnej oraz udzielanie informacji o prawach i uprawnieniach;
12.	Organizacja i finansowanie poradnictwa i wsparcia indywidualnego oraz grupowego w zakresie podniesienia kompetencji życiowych i umiejętności społeczno-zawodowych umożliwiających docelowo powrót do życia społecznego, w tym powrót na rynek pracy i aktywizację zawodową.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zasady przygotowania, realizacji i rozliczania projektów systemowych Ośrodków Pomocy Społecznej, Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie i Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, MRR, Warszawa 2012, s. 23–24.